

Att motverka rasism, annan fientlighet och hatbrott på nätet bland barn och unga: En kunskapsöversikt

Slutredovisning av Regeringsuppdrag
A2021/00972

Förord

Vuxna har och måste ta ansvaret för barns och ungas utsatthet för rasism, liknande former av fientlighet och hatbrott, både på nätet och i övrigt. Det är en central slutsats i denna rapport.

Rapporten är resultatet av ett regeringsuppdrag som Statens medieråd fick 2021 om att identifiera och sammanställa metoder för att motverka rasism, liknande former av fientlighet och hatbrott på nätet bland barn och unga. Myndigheten skulle, enligt uppdraget, sammanställa och nationellt sprida metoder som visat sig ha positiv effekt för att motverka att barn och unga utsätts för rasism, liknande former av fientlighet och hatbrott på nätet. Enligt regeringsuppdraget skulle Statens medieråd basera sina slutsatser på befintlig forskning och andra studier samt beakta gällande lagstiftning.

Resultatet av omfattande sökningar i svensk och internationell forskning är att studier om utvärderade metoder som visat sig ha positiv effekt saknas. Det är i sig ett viktigt konstaterande som uppmanar till att fler utvärderingar genomförs av arbete mot att barns och unga utsätts för rasism och fientlighet.

Även om det inte gått att finna metoder som säkert ger positiv effekt har omfattande och användbar kunskap samlats in genom uppdraget. En rad tidigare studier har gått igenom, samråd med myndigheter och andra aktörer har genomförts och ungas egna erfarenheter och perspektiv har samlats in genom dialog med ungdomsorganisationer. På den solida grunden måste vi nu konstatera något vi kanske redan anade: Arbetet mot rasism, liknande former av fientlighet och hatbrott behöver bedrivas brett och långsiktigt och omfatta såväl digitala arenor som övriga delar av barns och ungas liv eftersom dessa är tätt sammanvävda. Och det är vuxna, särskilt i barns och ungas närhet, som behöver göra jobbet. Det kräver att vuxna har kunskap, om olika former av rasism och fientlighet och deras uttryck, om barns och ungas digitala vardag, om vad som händer där och om hur vi bör hantera det.

Ytterst vilar det på samhället i stort, särskilt den offentliga sektorn genom statliga och kommunala myndigheter, skolan, fritidsverksamheter med flera, att förebygga, motverka och hantera rasism och liknande fientlighet mot barn och unga. Det är inte bara ett moraliskt ansvar utan även en skyldighet utifrån såväl nationella som internationella åtaganden.

Anna-Karin Lindblom
Direktör

Vuxna har och måste ta ansvaret för barns och ungas utsatthet för rasism, liknande former av fientlighet och hatbrott, både på nätet och i övrigt. Det är en central slutsats i denna rapport.

Innehåll

1	Sammanfattning	6
2	Inledning	8
2.1	Om uppdraget och bakgrund	8
2.2	Uppdragets genomförande	10
2.3	Rapportens disposition	15
3	Barns och ungas utsatthet på nätet	16
3.1	Digitala arenor som medel för att sprida hat	16
3.2	Sociala medier	20
3.3	Spel	23
3.4	Konsekvenser	23
4	Kunskapsläge: metoder för att motverka att barn och unga utsätts för rasism och hbtqi-fobi på nätet	25
4.1	Stora brister i kunskapsläget om metoders effekt	25
4.2	Vuxna behöver ta ett större ansvar	28
4.3	Begränsningar, undvikande och motstånd	29
4.4	Stöd och information till barn och unga	30
4.5	Kunskapshöjande arbete	31
4.6	Motverka rasism och hbtqi-fobi inom skola	34
5	Inspel från dialogen med civilsamhällesorganisationer	42
6	Sammanfattande slutsatser och diskussion	46
6.1	Kontinuerligt arbete snarare än enstaka insatser	46
6.2	Vuxna behöver ta aktivt ansvar	47
6.3	Ha ett helhetsperspektiv och aktivt motverka normalisering.	49
6.4	Behov av nya undersökningar inom svensk kontext	50
6.5	Checklista på centrala frågor för organisationer som arbetar med barn och unga	51
7	Referenser	52

1. Sammanfattning

Denna rapport utgör slutredovisning av det regeringsuppdrag som Statens medieråd fick 2021 om att, "inom ramen för den nationella planen mot rasism, liknande former av fientlighet och hatbrott, identifiera, sammanställa och sprida metoder som visat sig ha positiv effekt för att motverka att barn och unga utsätts för rasism, liknande former av fientlighet och hatbrott på nätet" (regeringsbeslut A2021/00972, 2021).

Statens medieråd har samverkat och haft dialog med myndigheter, civilsamhälle samt forskare på området. Vad gäller civilsamhällesorganisationer har myndigheten valt att särskilt bjuda in ungdomsorganisationer till dialog.

Vetenskapliga studier och andra rapporter har utgjort underlaget för att identifiera metoder med positiv effekt. Fokus har varit på att identifiera metoder som är utvärderade utifrån sin effektivitet vad gäller att motverka att barn och unga utsätts för rasism, liknande former av fientlighet och hatbrott på nätet. Stora kunskapsluckor på forskningsfältet generellt och i synnerhet vad gäller effektutvärderingar gör att Statens medieråd inte kan rekommendera en specifik metod.

Resultatet från det samlade underlaget visar att det finns möjligheter att utveckla det arbete som redan görs inom många verksamheter till att tydligare inkludera barns och ungas digitala arenor. Statens medieråd ser särskilt skolan som en viktig aktör i det arbetet, men också föreningar inom exempelvis kultur- och idrottslivet kan spela en viktig roll. Det kräver en kunskapshöjning kring dels barns och ungas liv på nätet, dels olika former av rasism och hbtqi-fobi. Barns och ungas liv på nätet och utanför nätet är sammanflätat vilket bör speglas i de metoder och arbetssätt som kan användas för att motverka att barn och unga utsätts på nätet.

Det är sammanfattningsvis ett kontinuerligt, medvetet och aktivt arbete som behöver bedrivas. Inom ramen för ett sådant arbete bör för det första vuxna i barns och ungas närhet ta aktivt ansvar för att förebygga och reagera mot rasism och hbtqi-fobi samt motverka normalisering av dessa. För det andra behövs ett helhetsperspektiv som tar fasta på hur barns och ungas liv på nätet är en integrerad del av deras liv. Helhetsperspektiv behövs även kring hur olika former av utsatthet samspelar samt hur olika situationer och händelser ofta är en del av ett större mönster av återkommande utsatthet

i stort och smått. För det tredje behöver vuxna kontinuerligt utveckla och höja sina kunskaper både kring olika former av rasism och hbtqi-fobi och om de digitala arenor som barn och unga tar del av och använder.

Slutligen lyfter Statens medieråd i den här rapporten fram vikten av att säkerställa barns och ungas delaktighet i det arbete som görs, samt att det behövs ytterligare kunskap kring barns och ungas utsatthet på nätet och utvärderingar av det arbete som görs för att motverka utsattheten.

Resultaten från rapporten kommer att spridas via en serie om tre webinarier där bland annat olika myndigheter och ungdomsorganisationer kommer att delta. Vidare kommer resultaten att kunna utgöra ett kunskapsunderlag för myndighetens vidare arbete inom den nationella planen mot rasism, liknande former av fientlighet och hatbrott. ●

**” Det behövs
ytterligare
kunskap kring barns
och ungas utsatthet
på nätet.**

2. Inledning

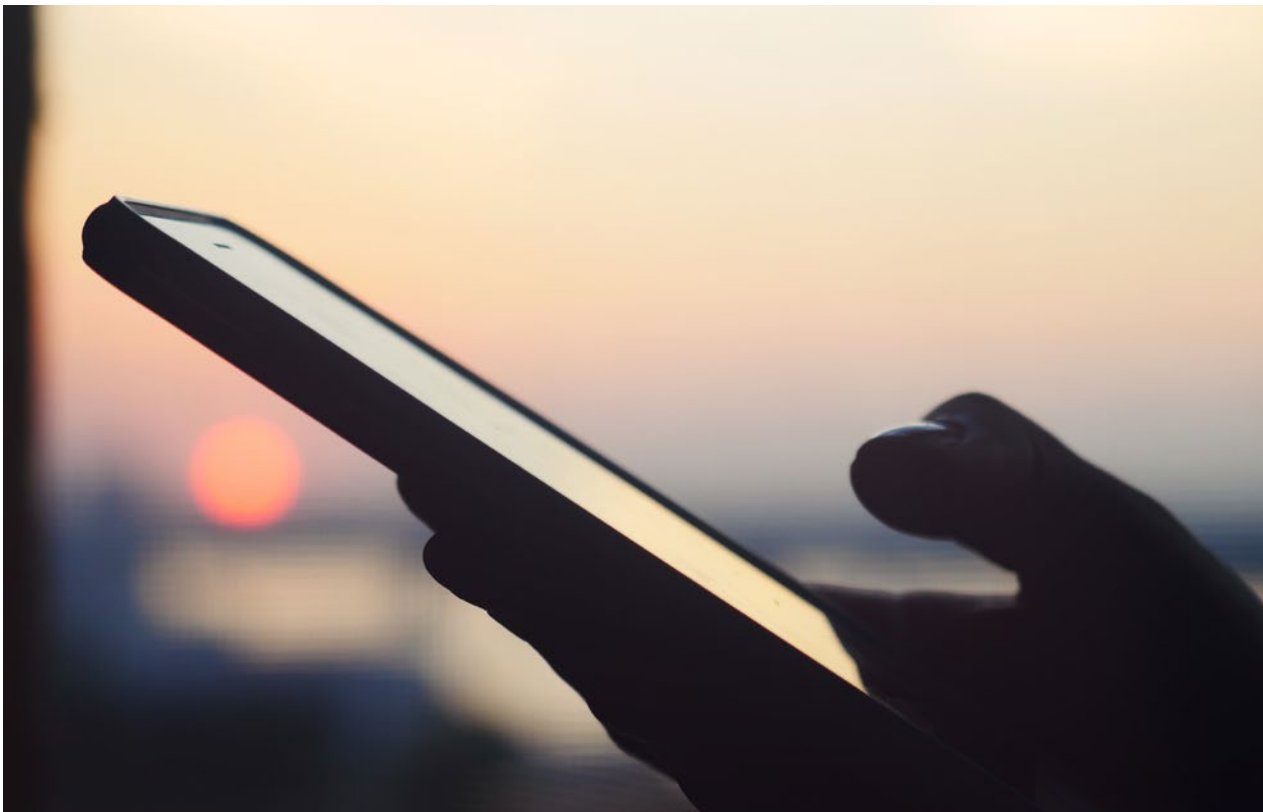
Den här rapporten utgör slutredovisning av regeringsuppdraget (A2021/00972) att identifiera och sammanställa metoder för att motverka rasism, liknande former av fientlighet och hatbrott mot barn och unga på nätet. I rapporten presenteras och sammanställs resultaten från uppdraget.

2.1 Om uppdraget och bakgrund

Statens medieråd fick 2021 ett regeringsuppdrag att ”inom ramen för den nationella planen mot rasism, liknande former av fientlighet och hatbrott, identifiera, sammanställa och sprida metoder som visat sig ha positiv effekt för att motverka att barn och unga utsätts för rasism, liknande former av fientlighet och hatbrott på nätet” (regeringsbeslut A2021/00972, 2021). Som motivering till uppdraget uppges bland annat att det framkommit i Statens medieråds undersökningar att unga är alltmer aktiva på exempelvis sociala medier och att anmälningar om hot och hat på nätet har ökat bland unga. I uppdraget ingår även att inkludera ett jämställdhetsperspektiv.

Uppdraget är en del av arbetet inom den nationella planen mot rasism, liknande former av fientlighet och hatbrott som antogs av regeringen 2016 och förordar en helhetssyn för detta arbete och pekar ut strategiska områden och aktörer för regeringens arbete (Kulturdepartementet, 2016). Forum för levande historia har ett samordnande uppdrag för de myndigheter som arbetar inom den nationella planen och ger årligen en sammanfattning av de insatser som görs (Forum för levande historia, 2022).

I den nationella planen förtydligas att det ”finns olika former av rasism t.ex. afrofobi, antisemitism, antiziganism, islamofobi och rasism mot samer” (Kulturdepartementet, 2016, s. 6). Därutöver används begreppet liknande former av fientlighet för att fånga ”ideologier, uppfattningar eller värderingar som ger uttryck för fientlighet mot människor som uppfattas bryta mot samhällets normer när det gäller t.ex. sexuell läggning, könsidentitet eller könsuttryck” (Kulturdepartementet, 2016, s. 6). Det strukturella perspektivet lyfts i planen liksom att rasistiska eller diskriminerande händelser inte ska ses som enskilda eller isolerade händelser utan som en del i ett större sammanhang (Kulturdepartementet, 2016).

Den nationella planen kompletterades 2022 med fem åtgärdsprogram mot antiziganism, antisemitism, afrofobi, islamofobi samt rasism mot samer (Regeringsbeslut A2022/00998, 2022; Regeringsbeslut A2022/00999, 2022; Regeringsbeslut A2022/01000, 2022; Regeringsbeslut A2022/01002, 2022). I samtliga åtgärdsprogram lyfts Statens medieråds arbete med att identifiera metoder som kan motverka rasism som en del av arbetet med att förstärka förebyggande åtgärder på nätet.

Inom ramen för den nationella planen har Statens medieråd tidigare genomfört bland annat uppdraget No Hate Speech Movement samt en kartläggning av insatser för att skydda barn och unga på nätet (Statens medieråd, 2018a, 2020a). Uppdraget med *No Hate Speech Movement* var ett initiativ inom Europarådet som involverade flera länder. Statens medieråd startade sitt arbete inom No Hate Speech Movement 2013 och slutrapporterade 2020. Inom uppdraget har myndigheten bland annat tagit fram en kunskapsöversikt, tagit fram och spridit pedagogiskt material samt tillgängliggjort information genom översättningar (Statens medieråd, 2020a). Forskningsöversikten som togs fram hade fokus på nätmobbning generellt bland barn och unga men inkluderade även till viss del metoder mot näthat baserat på någon av diskrimineringsgrunderna (Berne och Frisé, 2020).

2.2 Uppdragets genomförande

I den här delen beskrivs hur de avgränsningar och val som Statens medieråd gjort i genomförandet av regeringsuppdraget.

Avgränsningar och centrala begrepp

I enlighet med regeringsuppdragets formuleringar ligger fokus på metoder som visat sig ha positiv effekt för att motverka att barn och unga utsätts för rasism, liknande former av fientlighet och hatbrott på nätet. Eftersom uppdraget handlar om att identifiera och sammanställa metoder har vi valt att inte ta fram egna metoder utan begränsat oss till att söka efter utvärderade metoder.

Metoder förstås här brett och kan rymma arbetssätt och insatser av olika slag. Gemensamt för dem är att de ska vara medvetna sätt att försöka motverka rasism, liknande former av fientlighet och/eller hatbrott på nätet. I underlaget inkluderas även arbetssätt som inte enbart fokuserar på det som händer på nätet utan även till exempel det som sker i den fysiska skolan. Fokus är på att metoderna ska motverka att barn och unga utsätts, det vill säga vara förebyggande, och därför tas olika sätt att stödja de barn och unga som har utsatts upp i mindre utsträckning om metoden inte också har ett innehåll som kan sägas bidra till att motverka utsatthet. Metoder som har utvärderats utifrån effekt har varit särskilt angelägna att söka efter.

Eventuella behov av juridiska förändringar eller rättsväsendets sätt att arbeta ligger utanför denna rapport, vars fokus är sådana metoder mot rasism och liknande former av fientlighet och hatbrott på nätet som kan användas inom ramen för befintlig lagstiftning.¹ Vad gäller hatbrott specifikt så är bedömningen att det är mer ändamålsenligt att undersöka metoder som mer generellt riktar sig mot rasism och hbtqi-fobi på nätet då dessa brukar inkludera det som kan komma att bedömas som hatbrott. Brå har fått flera näraliggande regeringsuppdrag som specifikt analyserar hatbrott (se t.ex. Brå, 2021, 2022a).

Olika tekniska lösningar för moderering och andra sätt som används internt på olika plattformar och företag har bedömts som vanskelig att inkludera i underlaget. Fältet är i snabb förändring och kunskap om hur de digitala plattformarnas moderering fungerar blir snabbt inaktuell. På EU-nivå finns olika initiativ i relation till de stora företagen verksamma på området och som exempelvis utmynnat i "Rättsakten om digitala tjänster" (Statens medieråd, 2018a; Europeiska kommissionen, 2022).

Rasism kan definieras på olika sätt men här tas avstamp i den nationella planens mot rasism, liknande former av fientlighet och hatbrott (Kulturdepartementet, 2016). I den definieras rasism som:

[...] uppfattningar om att människor p.g.a. föreställningar om ras, nationellt, kulturellt eller etniskt ursprung, religion, hudfärg eller annat liknande förhållande är väsensskilda från varandra och att de därmed kan eller bör behandlas på olika sätt. Att betrakta kulturer som oföränderliga och oförenliga och individers

1. Under 2022 har ett pilotprojekt genomförts inom polisen som efter internationell förebild arbetat med nätpatrullering som ett sätt att öka polisens digitala närvaro, men det finns ännu ingen utvärdering av denna (Polisen, 2022).

kulturella tillhörighet som oföränderlig och nedärvd, såväl som att anse att olika kulturer inte kan samexistera, har kommit att bli uttryck för rasism i dag. (Kulturdepartementet, 2016)

I nationella planen nämns särskilt afrofobi, antisemitism, antiziganism, islamofobi och rasism mot samer men rasismbegreppet är inte begränsat till dessa. För enkelhets skull används uttrycket rasism men i betydelsen att det finns flera olika former av rasism och att dessa kan ta sig olika uttryck och ha olika historiska ursprung. Förutom att olika former av rasism har olika historisk bakgrund kommer rasism till uttryck på olika nivåer i samhället. Några av de begrepp som används för att åskådliggöra detta är vardagsrasism, institutionell rasism och strukturell rasism. Därutöver samexisterar och samspelar olika maktordningar vilket begreppet intersektionalitet belyser. Olika uttryck för rasism har till exempel inte sällan även misogynt innehåll (De los Reyes och Mulinari, 2005; se t.ex. Hübinette m.fl., 2012; Hellström, 2016).

Med benämningen *andra former av fientlighet* åsyftas, som nämnts ovan, enligt nationella planen "ideologier, uppfattningar eller värderingar som ger uttryck för fientlighet mot människor som uppfattas bryta mot samhällets normer när det gäller till exempel sexuell läggning, könsidentitet eller könsuttryck. Det kan ta sig uttryck i till exempel homofobi, bifobi och transfobi" (Kulturdepartementet, 2016). Oftast används i den här rapporten hbtqi som ett samlande begrepp som innefattar homo-sexuella, bisexuella, transpersoner, personer med queera uttryck och identiteter och intersexpersoner. När resultat diskuteras från specifika rapporter eller studier används i vissa fall benämningarna från de samma.

I den nationella planen står *hatbrott* beskrivet som "brotten hets mot folkgrupp och olaga diskriminering samt andra brott där ett motiv för brottet har varit att kränka en person, en folkgrupp eller en annan sådan grupp av personer på grund av ras, hudfärg, nationellt eller etniskt ursprung, trosbekännelse, sexuell läggning eller annan liknande omständighet [...]" (Kulturdepartementet, 2016).

Begreppet *näthat* nämns inte i uppdragstexten men används ofta inom forskningen som ett samlande begrepp för olika sätt som barn och unga utsätts för till exempel rasism, sexism, funkofobi eller hbtqi-fobi på nätet. I underlaget återfinns olika definitioner av näthat som delar utgångspunkten att kännetecknande för näthat är att det sprids olika former av intolerans, hat och fördomar (se t. ex. Bauman, Perry och Wachs, 2021). Både lagliga och olagliga yttranden kan bedömas vara näthat vilket gör att det inte är begränsat till potentiella hatbrott (se t.ex. Brå, 2022b). Ytterligare begrepp som förekommer är *toxiskt språk* samt *trakasserier/kränkningar/hot/hat på nätet* och som kan innehålla rasism och hbtqi-fobi (se t.ex. Svensson och Dahlstrand, 2014; Cohen m.fl., 2022). På engelska används ofta hate speech (se t.ex. Gagliardone m.fl., 2015).

I genomförandet av uppdraget är en central utgångspunkt att barns och ungas vardag ska ses som en helhet med både online- och offline-aktiviteter. Fokus för uppdraget är identifiera sätt att specifikt motverka det som händer på nätet. Någon skarp avgränsning av *nätet* har inte gjorts, utan det inkluderar de möjliga digitala arenor som kan ha studerats vad gäller förebyggande arbete och där unga kan utsättas. Andra myndigheter har inom ramen för

nationella planen fått uppdrag som kompletterar det här uppdraget (se t.ex. Barnombudsmannen, 2021b; Brå, 2021; Forum för levande historia, 2022).

Ålder på de *barn och unga* som förekommer i underlaget varierar men består huvudsakligen av barn och unga i skolålder. I några fall är det övre åldersintervallet 20 år och äldre men fokus i den här rapporten är på barn och unga upp till 18 år.

Målgrupper och spridning

I uppdraget ingår att efter att ha identifierat och sammanställt metoder också sprida dessa metoder till identifierade målgrupper på ett sätt som är anpassade till deras verksamheter.

Eftersom det inte går att fastslå enstaka metoder som visat sig ha positiv effekt är målgrupperna för den här rapportens resultat främst de som arbetar på en övergripande nivå med insatser och verksamhetsplanering. Likaså kan resultaten vara till nytta för personer som arbetar mer konkret med frågorna ute i verksamheter med barn och unga, till exempel lärare eller ledare i idrottsföreningar. Därför kommer även en kortare version av denna rapport att göras tillgänglig.

Vidare kommer en serie med tre webinarier att genomföras under våren 2023. Deltagare från bland annat andra myndigheter med näraliggande uppdrag kommer att berätta om och diskutera kunskapsläget samt hur man kan arbeta konkret med frågor kring rasism och hbtqi-fobi. Ett av webinarerna ger ungdomsorganisationer möjlighet att dela med sig av sina perspektiv och berätta om sina erfarenheter av att arbeta med de här frågorna.

Barnrätt

I arbetet med regeringsuppdraget har ett barnrättsperspektiv säkerställts i enlighet med Statens medieråds interna barnrättspolicy. Barnrättsarbete på Statens medieråd innebär bland annat:

- barns rättigheter beaktas när mål och arbetsmetoder planeras
- barns rättigheter beaktas när ett arbete genomförs
- barns erfarenheter, åsikter och perspektiv synliggörs och tillmäts betydelse i *analyser, bedömningar och resultat* (Statens medieråd, 2022a).

För att säkerställa att barns rättigheter beaktas har en barnrättsanalys genomförts inom ramen för det här uppdraget. Till exempel har det särskilt sökts efter underlag som inkluderat barns och ungas perspektiv. Flera av de rapporter som refereras här i rapporten bygger på undersökningar där barns och ungas erfarenheter har inhämtats på olika sätt. I beskrivningen av underlaget används flera exempel på utsagor från barn och unga för att lyfta barns och ungas röster samt för att använda den kunskap som redan finns. Synpunkter och rapporter från olika ungdomsorganisationer är vidare viktiga källor. Förfrågningar har gått ut till ett tiotal ungdomsorganisationer samt några organisationer som arbetar med både ungdomar och vuxna. Enskilda digitala samtal genomfördes med de organisationer som hade möjlighet att delta.

Granskningen av det vetenskapliga underlaget ser Statens medieråd som en viktig faktor för att bidra till att barn och unga inte utsätts för interventioner eller insatser som riskerar att förvärra deras situation. Eventuella negativa effekter har varit lika viktiga att upptäcka som positiva effekter.

Jämställdhetsperspektiv

Löpande i rapporten lyfts jämställdhetsperspektiv där ett sådant finns i underlaget. Det kan till exempel handla om resultat som visar att utsattheten för rasism ser olika ut för tjejer och killar i olika miljöer eller att en person utsätts för diskriminering eller hat som riktat mot både kön och religion.

Eftersom fokus är på rasism och hbtqi-fobi har det dock inte gjorts litteratursökningar på metoder som enbart rör utsatthet på grund av kön. I stället lyfts jämställdhetsperspektivet i relation till de studier och utvärderingar som finns om rasism och hbtqi-fobi.

Söka forskningsstudier och andra utvärderingar

Även om det finns en rad olika initiativ med syfte att motverka rasism eller olika former av näthat så är det sällan man vet hur väl de faktiskt fungerar. Regeringsuppdraget består av att identifiera metoder som visat sig ha positiv effekt. Därför har sökningen varit inriktad på att hitta studier av utvärderande slag. För att få en övergripande bild som inkluderar flera studier har sökningen i första steget av sökningen avgränsats till forskningsöversikter som i sin tur samlar många forskningsstudier. Då minskar man risken för att enskilda studier kan komma att ges för stor vikt och får en mer heltäckande bild av olika slags studerade metoder (se t.ex. Gough, Oliver och Thomas, 2017; Newman och Gough, 2020).

Tre huvudsakliga sökstrategier har använts. Först har breda sökningar genomförts för att fånga vetenskapligt publicerade översikter via Google Scholar med kombinationer av olika sökord kopplade till själva frågan (racism, cyber hate osv.) och review (översikt). I ett andra steg har sökningar genomförts för att inkludera olika myndighetsrapporter samt svenska utvärderingar. Detta har främst gjorts via myndigheters egna hemsidor samt Swepub. I ett tredje steg har olika referenslistor från relevanta översikter och rapporter gått igenom.

Alla översikter, rapporter och utvärderingar har bedömts utifrån i vilken mån de kan ge kunskap kring effekter och kvaliteten på tillvägagångssättet. Eftersom det inte har funnits någon avgränsning till endast svenskt material har särskild uppmärksamhet riktats mot den kontext som en studie har genomförts för att på ett bättre sätt bedöma relevansen av metoderna för svensk kontext.

Arbetet har varit inriktat på att söka brett för att få ett gediget underlag, men det är inte en systematisk översikt då det kräver en vetenskaplig metod som inte har varit möjligt att genomföra inom det här uppdraget.

Utmaningar med att utvärdera metoder av det här slaget

Under arbetet med rapporten har en grundläggande problematik visat sig i och med att de här frågorna är oerhört komplexa. Uppdraget handlar om att identifiera utvärderade, effektiva och motverkande metoder på flera olika former av utsatthet och angrepp på nätet. Det kan innebära allt ifrån att stoppa ett visst antisemitiskt meme² på en plattform från att spridas till att försöka förebygga att en person utvecklar antisemitiska åsikter som

2. Meme är ett "socialt och kulturellt fenomen på internet som ofta utgörs av bild, film m.m. och som vanligtvis får stor och snabb spridning" (Svensk ordbok, svenska.se)

den sedan sprider genom ett meme. Orsakerna till utvecklingen av rasistiska och hbtqi-fobiska åsikter, ideologier, strukturer och yttringar är komplexa med dels överlappande, dels unika orsaker. Tar man i beaktande att olika rasismer och hbtqi-fobier har utvecklats historiskt på olika sätt och tar olika uttryck är det tydligt att det är extremt svårt att på något enkelt sätt ge en överblick som kan greppa komplexiteten. Även i själva identifieringen och mätningen av problemen är det en utmaning att få en överblick då de varierar stort beroende på bland annat vilken slags utsatthet och i vilken kontext som avhandlas.

Avgränsningen i den här rapporten till att främst söka utvärderade metoder med positiv effekt har även den sina svårigheter. En är att det aktuella forskningsfältet utvecklas snabbt i och med den digitala utvecklingen. Barns och ungas digitala arenor både förändras liksom barns och ungas preferenser (se t.ex. Statens medieråd, 2021b). En ytterligare svårighet är att det är vanskligt att överföra resultat och slutsatser från en lokal kontext till en annan (se t.ex. Xu m.fl., 2020).

Det är dessutom generellt svårt att utvärdera metoder av det här slaget. För att kunna säga något säkert om effekt krävs en vetenskaplig metod av ett slag är som är svår att applicera på metoder av det här slaget. Till exempel är det önskvärt med jämförelsegrupper och att ha randomiserade urvalsgrupper (Gough, Oliver och Thomas, 2017). Därutöver är det en utmaning att kunna mäta omfattningen av rasism, både på nätet och utanför nätet, för att kunna jämföra före och efter en viss intervention. Det är vidare svårt att jämföra siffror rakt av då både frågorna och hur de uppfattas kan skilja sig i olika lokala kontexter (se t.ex. Neblett Jr., 2019; Xu m.fl., 2020).

Det finns även internationellt ett behov samt förväntningar från policy-nivå att presentera interventioner och arbetssätt som är effektiva mot näthat eller nätmobbning, men ofta saknas tillräckligt med vetenskapligt underlag för att säga om något är effektivt eller inte (Blaya, 2019; Rudnicki m.fl., 2022).

Utmaningarna beskrivs väl i en systematisk översikt från Segerstedtinstitutet från 2021. Den har fokus på utvärderande studier av utbildningsinsatser som mätt effekter relaterade till antisemitism. Översikten tar upp flera metodologiska svårigheter. En risk som tas upp är att negativa risker missas samt att det ofta saknas större kvantitativa studier för att kunna säga något om långsiktiga effekter. Forskarna bakom översikten menar att det finns en risk att interventioner som visats sig ha effekt på kort sikt faktiskt inte fungerar som det var tänkt på lång sikt eller till och med har negativa effekter. I enskilda studier som endast studerar effekter på kort sikt är det svårt att skilja på vad som är effekten av själva interventionen och vad som är effekt av att göra något annat än det vanliga. Som författarna skriver: "[...] vilka elever uppskattar *inte* aktiviteter som går utöver vanliga klassrumsundervisningen?" (Pistone m.fl., 2021, s. 73). Just bristen på utvärderingar på lång sikt är ett återkommande problem vid studier som ändå kan ha ett utvärderande syfte (Ben, Kelly och Paradies, 2020; Newman och Gough, 2020).

Samverkan och dialog

Samverkan med andra myndigheter har skett under olika steg i processen. Främst har samverkan bestått av informationsinhämtning och kunskapsdelning. De myndigheter som Statens medieråd har samverkat med inom

ramen för uppdraget är Barnombudsmannen, Skolverket, Specialpedagogiska myndigheten, Skolinspektionen, Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor (MUCF) och Forum för levande historia.

Dialog har förts med civilsamhällesorganisationer med tonvikt på ungdomsorganisationer. Enskilda digitala möten har förts med representanter från följande organisationer:

- Afrosvenskarnas riksorganisation
- Elevernas riksförbund
- Judiska ungdomsförbundet
- Kulturskolerådet
- LSU – Sveriges barn- och ungdomsorganisationer
- RFSL ungdom,
- Riksidrottsförbundet
- Stiftelsen Friends
- Sveriges elevkårer
- Sveriges elevråd
- Sverok
- Unga Asov

Utöver dessa har Statens medieråd skickat ut förfrågningar till ett flertal organisationer som inte har haft möjlighet att delta eller bedömt att de inte är rätt organisation att bidra.

Statens medieråd har även deltagit i utbildningar riktade till verksamma inom framför allt utbildningsväsendet som arrangerats av Skolverket och Forum för levande historia. Detta har varit värdefullt för att få en bild av aktuella frågor samt av vilka arbetssätt som lärare och andra har tillgängliga i dag. Statens medieråd har även haft kontakt med forskare, bland annat vid Örebro universitet.

2.3 Rapportens disposition

Inledningsvis ges en kort bakgrund till hur problemet ser ut i dag för barn och unga på nätet. Fokus är på rasism och hbtqi-fobi och dess uttryck på nätet.

Därefter presenteras en sammanställning av de metoder och arbetssätt som identifierats genom forskningsstudier och andra rapporter. Här beskrivs även centrala teman som framkom i dialogen med civilsamhällesorganisationer.

I det avslutande kapitlet dras sammanfattande slutsatser och det lyfts några viktiga faktorer ur underlaget för hur man kan öka kunskapen och stärka det motverkande arbetet mot rasism, liknande former av fientlighet och hatbrott på nätet bland barn och unga.

3. Barns och ungas utsatthet på nätet

I det här avsnittet presenteras resultat från myndighetens tidigare egna undersökningar, olika lägesbeskrivningar sammanställda vid andra myndigheter och relevant forskning. Avsnittet syftar inte till att vara heltäckande eftersom uppdragets fokus är på själva metoderna för att motverka rasism, liknande former av fientlighet och hatbrott och inte på att kartlägga omfattningen av problemet.

Inledningsvis i avsnittet beskrivs hur nätet riskerar att bli ett verktyg för rasism och hbtqi-fobi samt några av de undersökningar som på olika sätt försökt kartlägga omfattningen av problemet i en svensk kontext. Sedan beskrivs några situationen mer specifikt för sociala medier och spel. Till sist lyfts några av de konsekvenser som kan uppstå.

3.1 Digitala arenor som medel för att sprida hat

Det har blivit allt svårare att dra gränser mellan livet på nätet och utanför nätet. Inte minst för barn och unga sker dessa övergångar ofta sömlöst och medieanvändningen har alltmer kommit att bli en del av det så kallade vanliga livet offline (Livingstone, 2002; Deuze, 2012; Barnombudsmannen, 2021b; Statens medieråd, 2021b). Generellt sett kan man säga att det inte är nätet i sig som skapar utsatthet av olika slag men att det kan vara ett oerhört kraftfullt medel för de grupper och individer som vill sprida idéer och ideologier med rasistiska, hbtqi-fientliga och liknande budskap. Digitala arenor har även gjort att enskilda på ett relativt enkelt sätt kan skapa kontakter med andra likasinnade och därmed bli stärkta i sin övertygelse liksom rekrytera andra (se t. ex. Blaya och Audrin, 2019). I Statens medieråds forskningsöversikt "Utsatt på internet" lyfts hur nätmobbning kan skilja sig mot mobbning i exempelvis skolan genom att nätet kan ge möjlighet till anonymitet och att missförstånd lätt kan uppstå. I översikten lyfts även det faktum att digital kommunikation ofta sker asynkront, alltså att det inte sker vid samma tidpunkt för mottagare och avsändare. Detta kan leda till att avsändaren inte

uppfattar att en kommentar sårade mottagaren. Likaså kan det vara mindre hämningar och mer impulsiv kommunikation när den sker via digitala kanaler (Berne och Frisé, 2020).

Tynes (2008) ser tre huvudsakliga risker för barn och unga när de utsätts för vad som benämns som näthat. För det första att unga blir direkt negativt påverkade av när de blir exponerade för hat på nätet. För det andra att olika aktörer med hatbudskap försöker skapa kopplingar eller rekrytera unga och därmed expandera. För det tredje att det finns en risk att hat på nätet kan inspirera eller på olika sätt möjliggöra våldshandlingar utanför nätet (Tynes, 2008). Näthat har med andra ord två huvudsakliga målgrupper, dels de som hatet riktar sig mot, dels anhängare eller potentiella anhängare till hatgruppen. Det gör också att näthatet kan se annorlunda ut beroende på vad det huvudsakliga syftet är, att sprida hat eller att övertyga. Hatet kan vara direkta kränkningar och försök att skrämmas genom till exempel rasistiska symboler eller direkta hot. När syftet är att övertyga och få anhängare används oftare humor, historieförvanskning och moraliska vädjanden. Försök att rekrytera kan vara direkt riktade mot barn och unga. Näthat kan förekomma i olika former så som text, film, ljud och bilder (Tynes, 2008; Blaya, 2019; Windisch m.fl., 2022). I svensk kontext har Expo konstaterat att alltmer av de högerextrema aktiviteterna har flyttat till nätet och även gått ned i åldrarna (Leman m.fl., 2022).

Undersökningar av utsatthet på nätet

Statens medieråd har i ett flertal rapporter undersökt barns och ungas liv på nätet. Myndigheten genomför återkommande undersökningen ”Ungar & medier”, som är Sveriges största statistiska undersökning av ungas medievanor och attityder till medieanvändning. I den senaste undersökningen som publicerades 2021 är ett tydligt resultat att barn och unga fortsatt tillbringar alltmer tid på nätet. Särskilt användning av mobiltelefon och av sociala medier har ökat kraftigt och gått ner i åldrarna. Samtidigt uppger en allt större andel av de tillfrågade att de själva tycker att de ägnar för mycket tid åt mobilen och sociala medier (Statens medieråd, 2021b). I undersökningen frågas det om upplevd utsatthet på nätet, bland annat mobbning och förfrågningar från okända av sexuell art och där enkäten visar att utsattheten generellt är högre bland tonåringar med psykiska funktionsnedsättningar och att flickor med psykiska funktionsnedsättningar förefaller i några avseenden vara mest utsatta av alla (Statens medieråd, 2021b). Enkäten har inte frågor som är specifikt riktade mot rasism eller hbtqi-fobi. Men generellt har upplevd utsatthet i form av exempelvis elakheter, mobbning och hot ökat över tid. Detta kan ha att göra med att användningen av sociala medier har ökat betydligt (Statens medieråd, 2021b). 2019 publicerade Statens medieråd en rapport som specifikt via enkätfrågor undersökte ungas anmälningar av hot och hat. Slutsatsen som dras i rapporten är att det då hade skett en viss ökning av anmälningar, men att det var svårt att dra ytterligare slutsatser eftersom svaren var svårtolkade (Statens medieråd, 2018b, 2019b).

I två rapporter, publicerade 2018 och 2022, har Statens medieråd analyserat enkätsvar vidare utifrån frågeställningar som handlar om psykisk ohälsa. I rapporterna är resultatet att det finns statistiska samband mellan psykiska besvär och mer omfattande medieanvändning bland ungdomar och att samma mönster återfinns i åldersgruppen 9–12 år. Flickor använder sociala medier i högre grad än pojkar och just sociala medier och psykisk ohälsa visar ett förhållandevis starkt samband, även om det inte går att avgöra vad som är orsak och vad som är verkan (Statens medieråd, 2020b, 2022b).

Internetstiftelsen, som årligen publicerar undersökningen ”Svenskarna och internet”, frågar inte heller specifikt om rasism eller hbtqi-fobi men har en fråga som inkluderar näthat eller att någon har skrivit något negativt om personen. Jämfört med 2021 så har det skett en ökning till 2022 av hur stor andel av de tillfrågade som har svarat att de har utsatts för näthat eller negativa kommentarer (Internetstiftelsen, 2022). Eftersom frågan innehåller både näthat och negativa kommentarer är det svårt att dra tydliga slutsatser. Likaså är urvalet av respondenterna i undersökningen inte ett slumpmässigt urval vilket försvårar tolkningen.

I Friendsrapporten 2022, där man skickat enkäter till elever och personal på skolor som organisationen har kontakt med, inkluderas även frågor om nätkränkningar. Enligt rapporten känner sig majoriteten av de svarande eleverna trygga på internet (i årskurs 3–6 svarar 4 procent att de känner sig otrygga respektive 5 procent i årskurs 6–9). Samtidigt uppger 15 procent i årskurs 3–6 att de inte vet någon som de skulle kunna vända sig till om de blev illa behandlade på nätet. I årskurs 6–9 är motsvarande siffra 24 procent. Ett tydligt resultat i rapporten är att tjejer är mer utsatta för nätkränkningar än killar (Friends, 2022).

Rädda Barnen publicerade 2021 en rapport om rasism med resultat från dels en enkätstudie, dels fokusgruppsintervjuer. I rapporten framkommer att sociala medier och onlinespel är arenor där vuxna har begränsad insyn och där barn och unga riskerar att utsättas för rasism. I rapporten lyfts skolan som en central arena och att vuxna där behöver ta ett större ansvar (Rädda Barnen, 2021).

I Barnombudsmannens kartläggning av barns och ungas utsatthet för rasism har intervjuer med barn och unga genomförts. Ett av rapportens resultat är att barn och unga utsätts för rasism på alla de arenor där de deltar, inklusive sociala medier och andra digitala arenor (Barnombudsmannen, 2021b).

MUCF genomförde 2021 en enkät som handlade om näthat och där personer i olika åldrar tillfrågades om de hade blivit utsatta för näthat. Resultatet från enkäten visade att det inte var någon skillnad i graden av utsattheten mellan den unga gruppen (16–25 år) och den äldre (26–70 år). Andelen utsatta för näthat var sju procent i båda grupper. På frågan om vad man upplever att näthat i samhället främst handlar om svarade flest att det handlade om "etnicitet eller diskriminering" eller "migration, invandring eller integration" (MUCF, 2021).

Rapporter från Brottsförebyggande rådet

Brå har i flera rapporter studerat polisanmälningar om hatbrott, och resultaten är intressanta inom det här uppdraget. 2022 publicerades en rapport som specifikt handlade om polisanmälda hatbrott som bedömts ha ägt rum i digitala miljöer. Anmälningarna analyseras utifrån bland annat var brotten ska ha skett, med vilka motiv och vilken brottskategori de räknas till. Dock är det inte helt enkelt att jämföra mellan olika kategorier eftersom mörkertalet är stort och kan variera mellan olika grupper. Det vanligaste var att de anmälda digitala hatbrotten hade ägt rum på sociala medier (41 procent) eller genom samtals- och kommunikationstjänster (34 procent). De flesta anmälningarna hade främlingsfientligt och rasistiskt hatbrottsmotiv (44 procent), följt av hatbrott mot religiösa grupper (27 procent), hbtqi-relaterade hatbrott (16 procent) och ospecificerade hatbrottsmotiv (13 procent) (Brå, 2022b).

Vad gäller brottskategori framkommer det att bland alla polisanmälningarna om digitala hatbrott under 2020 var den vanligast förekommande brottskategorin hets mot folkgrupp (47 procent). Olaga hot (18 procent), ofredande (16 procent) och ärekränkning (14 procent) var de tre andra vanligaste brottskategorierna. En slutsats som dras i rapporten är att unga är överrepresenterade i statistiken vad gäller anmälda ofredanden. Det kan, menar Brå, bero på att unga är flitiga användare av olika digitala plattformar (Brå, 2022b). När den utsatta var en fysisk person, och inte en juridisk person så som en organisation, var det allra vanligast att gärningspersonen var obekant (66 procent). I rapporten görs även jämförelser med den ordinarie hatbrottsstatistiken och det lyfts bland annat att anmälningar om hatbrott mot religiösa grupper utgjorde en större andel än i den ordinarie hatbrottsstatistiken (Brå, 2022b).

I en rapport från Brå om afrofobiska hatbrott framkommer det att en fjärdedel av de anmälda brotten har begåtts på en digital plats. En stor andel

av polisanmälningarna om afrofobiska hatbrott utgörs av unga målsägande. I rapporten ges en möjlig förklaring till den höga andelen unga att just de brotten oftare anmäls av en annan person än den som utsattes för brottet, vilket kan innebära att det finns en högre anmälningfrekvens. Skolan är vanligt förekommande som en plats där barn utsätts, vilket kan ha ett samband med att skolorna i högre grad anmäler brotten. Skolor på mindre orter är överrepresenterade i polisanmälningar av hatbrott kopplade till skolan (Brå, 2022a). Samma mönster gäller unga hbtqi-personer bosatta i landsbygdskommuner som i högre grad är utsatta för mobbning (MUCF, 2022, s. 132).

I rapporten om afrofobi från Brå genomfördes intervjuer där det framkommer att omgivningens reaktioner under själva brottet eller när den utsatta berättar om vad som hänt har stor betydelse. När en person som blivit utsatt inte får stöd eller gehör för sin berättelse riskerar detta att förvärpa utsattheten. Ett exempel är när ett utsatt barn i skolan får svaret att det som hänt nog bara var menat som "bus" eller att barnet har missuppfattat händelsen (Brå, 2022a).

I en liknande studie om antisemitiska hatbrott framkommer det i intervjuer att personer överväger att sluta använda sociala medier på grund av den antisemitism som sprids där. I rapporten beskrivs hur det talas om en ökad grovhet på nätet. I resultaten syns inga större könsskillnader vad gäller frekvensen av utsatthet, men däremot tydliga skillnader i innehållet. Kvinnor utsätts för sexualiserade hot om bland annat våldtäkt (Brå, 2019).

I Brås rapport om islamofobiska hatbrott görs ingen särskild analys utifrån ålder, men det framkommer att personer utsätts på nätet. Till exempel beskrivs hur det kan räckas med att någon har visat sin tro på sociala medier för att bli utsatt. Vanliga teman som tas upp som exempel på hur muslimer blir utsatta är att beskriva muslimer eller islam som ett hot mot dels det svenska samhället, dels mot säkerheten. I rapporten beskrivs även hur det finns en viss överlappning mellan islamofobi och antisemitism hos vissa rörelser och att hatyttringar har en misogyn prägel. Vidare framkommer betydelsen av hur myndigheter och andra agerar när något händer. Tilliten till exempelvis rättsväsendet riskerar att försämrats om anmälningar om hatbrott inte upplevs bli omhändertagna, vilket syns i följande citat från en muslimsk kvinna som intervjuats inom ramen för rapporten:

Jag tog ju skärmdumpar och gjorde en polisanmälan. När jag fick bekräftelsemailet från polisen stod det "ditt ärende har nu registrerats". Samma dag som jag fick det brevet så fick jag ett brev från åklagarmyndigheten om att det läggs ner. (Brå, 2021)

3.2 Sociala medier

I Statens medieråds undersökning "Ungar & medier 2021" framkommer att användningen av sociala medier bland barn och unga har ökat markant och att andelen dagliga användare har ökat i de yngre åldrarna (9–12 år). Av undersökningen framgår att flickor använder sociala medier i högre utsträckning än pojkar. Vidare rapporteras att allt fler unga själva anser att de lägger för mycket tid på sociala medier (Statens medieråd, 2021b).

Generellt sett beskrivs sociala medier i underlaget som tveeggade: de kan både fungera som ett stöd och som en alternativ miljö som kan vara svår att hitta där man bor, och som en miljö där det förekommer kränkningar och hot (se t.ex. MUCF, 2022). Samtidigt är sociala medier en arena där vuxna inom exempelvis skolan har bristande insyn i vad som händer deras elever. I en rapport från Rädda Barnen lyfter barn i fokusgruppsintervjuer att vuxna, både lärare och föräldrar, sällan stödjer barnen tillräckligt utan i stället tar till förbud och inte förstår hur viktiga och centrala sociala medier är i barnens liv. Ett barn säger i intervjun: ”de vuxna vet liksom inte hur det är, det enda de säger är ’ta bort det då’. Men det går ju inte.” (Rädda Barnen, 2021, s. 31).

Hat, hot och kränkningar kan enkelt spridas via sociala medier men nätet kan även vara en källa till stöd och organisering. Barnombudsmannen beskriver till exempel hur internet och sociala medier kan vara platser där exempelvis transpersoner känner sig mer trygga just genom möjligheten till separatistiska mötesplatser och anonymitet. I intervjusvar från Barnombudsmannens rapport som handlar om positiva mötesplatser beskriver flera respondenter sammanhang på internet och i sociala medier. Olika forum på nätet kan vara ett stöd för de ungdomar som kanske inte har ett nätverk att vända sig till på platsen där de bor. För transpersoner kan det dessutom vara en möjlighet att kunna använda det pronomen och namn som man vill. I följande citat från en intervju med en tjej i Barnombudsmannens rapport ser vi exempel på de positiva delarna av sociala medier för ungdomar:

Den platsen jag har känt mig mest trygg på har varit sociala medier [...]. Jag tror en anledning till att jag har fått det stöd som jag har fått är att på sociala medier så kan jag välja vilka personer som jag vill prata med och följa. I verkliga livet är det inte det samma då jag inte kan välja mina klasskompisar eller mina föräldrar. Jag kan inte byta till föräldrar som inte är transfobiska, jag måste leva med denna verklighet medan på Twitter så kan jag bara blockera dem som inte accepterar mig.” (Barnombudsmannen, 2021a, s. 34)

Möjligheten att kunna vara anonym beskrivs av en annan ung person som avgörande för att kunna ställa frågor utan att andra i personens vardag skulle veta (Barnombudsmannen, 2021a, s. 34). I samma rapport redovisas resultat från en enkät där barn och unga har frågats om i vilka sammanhang de kan vara öppna med sin könsidentitet och där det i åldersgruppen 13–21 år var högst andel som svarade internet. Andelen var betydligt högre än i sammanhang som skola och fritidsaktivitet (Barnombudsmannen, 2021a, s. 12–13).

Samtidigt lyfts det i en forskningsöversikt gjord på uppdrag av Statens medieråd att förutom de positiva aspekterna riskerar sociala medier även att ha negativa konsekvenser genom att potentiellt bli en arena av konstant övervakning samt av trakasserier och mobbning (Statens medieråd, 2021a).

MUCF beskriver internet och sociala medier som en viktig plats för unga hbtqi-personer, men också hur unga hbtqi-personer antar olika strategier för att känna sig trygga på nätet. Det handlar till exempel om att ha olika konton som man kan använda i olika sammanhang, att ha anonyma konton och aktivt välja bort att gå in på vissa sajter eller att läsa kommentarsfält när det handlar om vissa frågor. Den politiska och mediala debatten om bland annat transpersoners rättigheter nämns som en ofta negativ sak att behöva ta del av (MUCF, 2022, s. 243–271).

I en rapport från Sveriges barn- och ungdomsorganisationer (LSU) om hat och hot som riktas mot ungdomsrörelser framkommer det att en stor del av det hat och hot som de aktiva i rörelserna utsätts för kommer via sociala medier (LSU, 2020). I slutbetänkandet av Kommissionen mot antiziganism från 2016 beskrivs internet som ett forum ”där hat och allvarliga kränkningar får passera obemärkt” (SOU 2016:44, s. 287). Hets på sociala medier lyfts särskilt och hur nätet som arena används av rasistiska krafter (SOU 2016:44).

I en rapport gjord på uppdrag av Sametinget anger svarande i en webbenkät i högst utsträckning sociala medier och internetforum som platser där de blivit utsatta för ”negativ behandling eller diskriminering” som de upplevt varit kopplad till att de är samer (Poggats, 2018, s. 23). Enkäten riktade sig till samer i stort och i rapporten görs ingen uppdelning utifrån ålder. En webbenkät av detta slag har inget representativt urval av respondenter. Därför är det svårt att dra generella slutsatser, men man kan se närmare på fördelningen av svaren. Av de svarande hade 65 procent blivit utsatta de senaste två åren på sociala medier eller internetforum, 59 procent i arbetslivet och 58 procent i skolan. I rapporten beskrivs vidare hur rasism mot samer och negativ behandling påverkar ungas psykosociala hälsa och kan leda till att unga samer försöker gömma sin identitet (Poggats, 2018).

I en intervjustudie med unga renskötande samer beskrivs hur sociala medier och kommentarsfält har blivit ytterligare en arena där informanterna riskerar att utsättas för rasism. En strategi som beskrivs är att undvika vissa arenor men det framgår också att det skett en normalisering och att det finns en uppgivenhet kring de digitala arenorna. I rapporten lyfts följande citat som givandes en samlad bild av informanternas beskrivning:

Elaka kommentarer har en negativ påverkan på mig och säkert många andra, men jag blir väldigt upprörd för stunden och kanske ett tag framåt, men sen släpper jag det, för det hjälper inte att sitta och kommentera på Facebook. Om man har en jättebra sak att säga så kan man gärna säga den, men det hjälper inte att diskutera fram och tillbaka i flera timmar med folk som ändå inte förstår, så där kanske man måste engagera sig på annat håll, kanske blir politiskt aktiv. Det påverkar mig inte så mycket att jag inte kan sova, men det är klart man måste prata med sin familj om det (Svenska Samernas Riksförbund SSR, 2020, s. 9).

Vad gäller rena hot framkommer det i intervjuerna med de unga renskötarna att det är vanligt att de riktas mot renarna. Som en informant svarar på frågan om det riktats hot:

Inte mot mig personligen, men mot mina renar. De ska skjuta renarna, men jag har blivit utsatt för hot face to face, men inte på sociala medier, där är det renarna de hotar rent rakt ut så (Svenska Samernas Riksförbund SSR, 2020, s. 10).

Hoten mot renarna tar hårt på renskötarna och kan skapa en rädsla för att anmäla det som sker. Informanterna beskriver en oro för att en anmälan eller konflikt av något slag kan förvärra situationen och leda till repressalier riktade mot renarna (Svenska Samernas Riksförbund SSR, 2020).

Nyhetsmedier har de senaste åren blivit allt vanligare också på sociala medier och unga tar del av nyheter via sociala medier (se t.ex. Facht, 2018; Statens medieråd, 2021b). I en amerikansk intervjustudie framkommer hur nyhetsmedier, sociala medier och rasism samspelar på ett sätt som enligt de intervjuade ungdomarna leder till negativa känslor och avtrubbning.

Nyheter sprids vidare på sociala medier bland annat genom memes på ett sätt som beskrivs av de intervjuade som okunnigt och passivt (Cohen m.fl., 2021). I och med att sociala medier förutom den sociala interaktionen ofta har innehåll av annat slag, så som nyhetsförmedling eller inbyggda spel, betyder att förebyggande arbetssätt i relation till sociala medier också behöver ta denna komplexitet i beaktande.

3.3 Spel

Problem med rasism inom spelvärlden har tagits upp av bland annat organisationen Sverok, som genomfört en förstudie där de genom en enkät och intervjuer frågat ungdomar om deras erfarenheter av onlinespel. I rapporten lyfts hur både tjejer och killar utsätts för rasistiska kommentarer men att tjejer i högre grad utsätts för kommentarer kopplade till kön eller sexualitet. Normalisering av rasism och kränkande kommentarer beskrivs som en allvarlig risk inom spelvärlden. Två andra begrepp som används i rapporten är toxicitet och anonymitet. Toxicitet är en benämning för det beteende som av andra spelare inte anses acceptabelt men som lätt sprider sig inom till exempel ett lag. Det lyfts både att anonymiteten kan vara en möjlighet att ha nätet som en fristad och att den kan vara en bidragande faktor till att yttra kommentarer utan direkta konsekvenser (Sverok, 2022). I en intervjustudie gjord av MUCF beskriver en av de intervjuade hur spelvärlden är ” [...] ju en ganska dålig värld att vara i ifall man har vissa identiteter, ifall man är icke-vit och icke strejt [...] ” (MUCF, 2022, s. 253).

I en rapport från FOI som analyserar radikalnationalism på nätet lyfts hur stora plattformar som kretsar kring spel, till exempel Steam och Discord, har kommit att få en central plats (Nilsson, 2021, s. 58). Spel figurerar även som ett sätt att göra hatsajter mer attraktiva och hatgrupper använder även spel och kommunikationssajter kopplade till spel för rekrytering (Bauman, Perry och Wachs, 2021, s. 154).

3.4 Konsekvenser

Konsekvenserna för dem som utsätts eller riskerar att utsättas för olika former av rasism och/eller hbtqi-fobi finns på olika nivåer. En konsekvens är att unga personer kan komma att undvika att delta i diskussioner eller att de försöker anpassa hur och vad de säger för att inte riskera att bli utsatta (Brå, 2022b).

På individuell nivå finns det negativa hälsoeffekter kopplade till att vara utsatt. Ett flertal rapporter beskriver de negativa konsekvenser på både lång och kort sikt för hälsa och välmående som det innebär för en person att vara utsatt för rasism, misogyni och/eller hbtqi-fobi. Det handlar till exempel om att återkommande vara utsatt för vad som kallas mikroaggressioner eller minoritetsstress, nämligen den stress och oro som kan komma av ett tillhöra en minoritet där det finns strukturer av utsatthet. Det handlar om en känsla eller oro för att utsättas utifrån egna erfarenheter och upplevelser, eller att ha hört om eller sett andra utsättas (Svenska Samernas Riksför-

bund SSR, 2020; se t.ex. Barnombudsmannen, 2021b; Brå, 2021, 2022a; MUCF, 2022). Även om denna rapports fokus är på vad som händer på nätet är det tydligt i underlaget att hat och hot på nätet inte ses som något isolerat utan tvärtom ökar en rädsla för att man själv eller någon i ens närhet ska utsättas fysiskt (se t.ex. Brå, 2021).

I underlaget finns beskrivningar av hur utsatthet för rasism och hbtqi-fobi kan leda till normalisering, uppgivenhet och avtrubbnings. Att återkommande och upprepat bli eller att vara utsatt för kränkningar innebär en stress, en minoritetsstress, och har negativa konsekvenser för individer. Om barn och unga uppfattar att vuxna i deras närhet inte agerar på det som händer kan det även leda till en försämrad tillit till exempelvis personal i skolan (Gagliardone m.fl., 2015; Brå, 2019; Svenska Samernas Riksförbund SSR, 2020; Barnombudsmannen, 2021b; Rädda Barnen, 2021).

Därutöver finns andra aspekter som rör demokratiska rättigheter och demokratin i sin helhet om personer inte vågar eller kan delta i samhället på lika villkor som majoritetsgruppen. I en kunskapsöversikt om näthat och demokratiskt deltagande genomförd på uppdrag av Brottsoffermyndigheten lyfts att unga ofta är särskilt utsatta för vad rapportförfattarna benämner som näthat. I översikten lyfts de effekter som förekommer utöver själva utsattheten, till exempel negativa effekter på demokratiskt deltagande och att personer som riskerar att utsättas utövar självzensur (Svensson m.fl., 2021). Personer som tar ställning för feminism, mångkulturalism, antirasism eller hbtqi-rättigheter riskerar att bli särskilt utsatta (Bohlin, 2016; Svensson m.fl., 2021).

Ungas deltagande i demokratiska processer riskerar att begränsas när de utsätts för rasism eller hbtqi-fobi. LSU, Sveriges barn- och ungdomsorganisationer, har beskrivit hur ungdomsrörelserna i vissa fall drar ned på aktiviteter och hur individer utsätts för stor negativ påverkan. Via främst sociala medier utsätts de för hat och hot. LSU skriver att "ungdomsrörelsens demokratiska utrymme krymper" (LSU, 2020, s. 5). Risken för att utsättas för hot och hat kan även leda till en känsla av att man behöver hålla ihop utåt, vilket kan hämma en intern diskussion (MUCF, 2022).

Ytterligare en konsekvens att beakta är risken för att unga som tillhör en minoritet eller ett urfolk får lägre tillit till det offentliga så som myndigheter och rättsväsende. Det finns rapporter om att det finns ett stort mörkertal vad gäller polisanmälningar av hot och hat. En anledning kan till exempel vara att det uppfattas som meningslöst eller att det riskerar att förvärra situationen (Svenska Samernas Riksförbund SSR, 2020; Brå, 2022b). Om anmälningar av till exempel hot eller hatbrott på nätet inte bemöts och återkopplas på ett bra sätt, eller uppfattas som meningslösa för att de inte leder till något, kan detta ytterligare skada tilltron till att samhället backar upp om något skulle hända.

Det förefaller som om konsekvenserna vad gäller deltagande är större för tjejer och att de påverkas mer av näthat och av samtalstonen på nätet (Bladini, 2017; MUCF, 2021).

4. Kunskapsläge: metoder för att motverka att barn och unga utsätts för rasism och hbtqi-fobi på nätet

I det här kapitlet beskrivs resultaten från några av de översikter och rapporter som hittades vid sökningarna. Resultaten presenteras under några gemensamma teman som speglar det mest centrala från studierna utifrån rapportens syfte. All litteratur som kom upp i sökningarna redovisas inte här utan ett urval har gjorts på basis av relevans för rapporten och för svensk kontext. I och med bristen på svensk forskning i ämnet var det centralt att söka forskningsstudier som är relevanta utifrån en svensk kontext.

4.1 Stora brister i kunskapsläget om metoders effekt

Under arbetets gång har det visat sig finnas stora luckor i det vetenskapliga underlaget vad gäller specifika metoder med fokus på barns och ungas utsatthet på nätet. Generellt finns väldigt lite utvärderat och det saknas utvärderande studier av det slag att man kan uttala sig om effekter på längre sikt. Vidare finns det stora luckor vad gäller studier genomförda i en svensk kontext. Det är viktigt att poängtera att det inte innebär att det kan finnas utvärderade arbetssätt inom till exempel skolans värld eller att det skulle vara verkningslöst att arbeta mot olika former av rasism och hbtqi-fobi. Statens medieråd slutsatser är i stället att bristen på enstaka metoder som visats sig ha positiv effekt tyder på att det är ett större helhetsgrepp som skulle ha störst verkan för att motverka rasism och hbtqi-fobi på nätet. Dessa slutsatser förtydligas i avsnitt 4.

Översikter och kartläggningar

Enligt de två mest relevanta forskningsöversikterna i underlaget är det svårt att dra slutsatser om metodernas effektivitet. Båda översikternas slutsatser

beskriver bristande vetenskapligt underlag och en osäkerhet kring effekter av de metoder som de beskriver (Blaya, 2019; Windisch m.fl., 2022).

Den äldsta av de två översikterna är Catherine Blayas forskningsöversikt som publicerades 2019 och som har kommit att bli en central studie inom fältet. Blaya konstaterar att det finns stora forskningsluckor vad gäller utvärderingar av interventioner mot näthat och att det saknas evidens för interventionernas effektivitet. Blaya gör vidare en kategorisering av de olika typer av interventioner som hon har hittat. Dessa fyra kategorier beskriver vad det finns för olika insatser ur ett internationellt perspektiv och vad de har för olika inriktning.

Den första kategorin av interventioner är lagstiftning mot näthat, där Blaya beskriver att det sker ett arbete med att harmonisera lagstiftning som gäller frågor kring näthat bland annat inom EU, men drar slutsatsen att lagstiftning inte är tillräckligt för att stoppa näthat.

Den andra kategorin av interventioner är teknologiska interventioner dit Blaya räknar olika sätt för plattformarna att arbeta med filter och automatisering för att upptäcka olika former av näthat. Blaya beskriver även hur det inom forskningen har bedrivits försök att utveckla automatiserade verktyg för att bättre kunna upptäcka näthat. Genom att automatisera flyttas en del av arbetsbördan från användarna själva som annars ofta är de som upptäcker och anmäler. Utmaningarna består bland annat av svårigheten med att ta in kontext.

Utbildning är den tredje kategorin som Blaya beskriver. Här ingår bland annat insatser för att höja medie- och informationskunnigheten (MIK) som Blaya menar kan minska förekomsten av riskfyllt eller skadligt beteende på nätet. Utbildningsinsatser kan till exempel rikta sig direkt till barn och unga och syfta till att de ska ha ökad kompetens för att känna igen hat på nätet och kunna göra en bedömning av vilka åtgärder som kan vidtas. Blaya nämner även olika insatser som görs inom skolans värld och som kan vara kopplade till bredare frågor kring värdegrund, olikhet och att vara medborgare. Här nämner hon både vuxna och elever som mottagare av interventionen, och att det kan behövas utbildning för att kunna upptäcka och förstå vad det är som uttrycks på nätet (Blaya, 2019).

Den fjärde och sista kategori som Blaya tar upp är kontrakommunikation. Det finns olika kampanjer och satsningar som innebär till exempel att lyfta vissa narrativ som en motbild till hatfulla kommentarer. Blaya menar att dessa interventioner ofta är svåra att utvärdera och att man vet väldigt lite om huruvida interventionerna har någon effekt på dem som utsätter andra för hat på nätet. Det finns även risk för att den som bemöter hat på nätet blir utsatt för hot och andra negativa konsekvenser (Blaya, 2019).

År 2022 publicerades en internationell, systematisk översikt med fokus på online interventioner och effekter på näthat i dess olika former. Windisch m.fl. använder sig av den kategorisering som Blaya konstruerade i sin artikel. I varje kategori har författarna sökt efter interventioner som har ägt rum online. Det kan handla om exempelvis omdirigeringar vid vissa sökord, nedstängningar, online utbildningsinsatser inom MIK eller medborgarskapsutbildningar på nätet (Windisch m.fl., 2022). Interventionerna beskrivs dock endast på en övergripande nivå. Trots en omfattande sökning som inkluderar studier på deltagare från 10 år och äldre var huvudresultatet att det fat-

tas studier som just kan säga något om interventionernas effektivitet. Författarna letade specifikt efter studier som genomförts med en vetenskaplig metod som kan påvisa effektivitet, men i slutändan var det endast två studier som levde upp till kraven. Därav kunde de inte säga något samlat om effektiviteten, och dessutom var de två studierna båda utförda med vuxna deltagare på 18 år och äldre (Windisch m.fl., 2022).

Av kategorierna från Blayas artikel kommer den här rapporten att särskilt belysa insatser av olika slag som kan benämnas som utbildning. Som tidigare nämnts (s. 7) har Statens medieråd valt att inte närmare studera lagstiftningsåtgärder eller de tekniska lösningar som olika plattformar använder sig av. Kontrakommunikation är enligt Blaya väldigt svår att utvärdera och kommer därför inte att tas upp närmare i den här rapporten.

Utöver de översikter som uttryckligen haft ambitionen att studera effekter finns kartläggningar av olika slag över vad för slags metoder som används för att motverka olika former av näthat, rasism och liknande former av fientlighet och hatbrott.

År 2018 genomförde Statens medieråd på uppdrag av regeringen en kartläggning av skyddet av barn och unga på internet avseende rasism, liknande former av fientlighet, hatbrott och extremism. Där kartlades några av de insatser som görs av bland annat statliga myndigheter och civila organisationer (Statens medieråd, 2018a). I rapporten har man delat upp insatserna i proaktiva respektive reaktiva insatser. Proaktiva insatser beskrivs som att de syftar till att "främja och stärka barns och ungas tilltro till demokratiska rättigheter och skyldigheter samt principen om alla människors lika värde" och att de "bidrar till att barn och unga utvecklar egna kunskaper och förmågor, som skyddar genom att förebygga risken för att bli utsatt, eller viljan att utsätta andra" (Statens medieråd, 2018a, s. 103). Det är med andra ord en bred kategori av insatser som inte alltid har explicit fokus på det som händer på nätet. Reaktiva insatser menar rapportförfattarna "är dels insatser i syfte att åtgärda utsatthet för mobbning, kränkningar och trakasserier på nätet, dels insatser i syfte att utreda och åtala brott på nätet" (Statens medieråd, 2018a, s. 103). Det är när de förebyggande insatserna inte har varit tillräckliga som det krävs även reaktiva insatser, och författarna lyfter att insatserna "återupprättar barns och ungas rättigheter och värdighet och bidrar till deras tilltro till samhällets förmåga att skipa rättvisa" (Statens medieråd, 2018a, s. 103). I kartläggningen ingår ingen utvärdering av insatserna eller bedömning av vilka som kan anses mer effektiva. I stället lyfts att man kan se de olika insatserna som olika bidrag till målet om att skydda barn och unga mot att utsättas för rasism, liknande former av fientlighet, hatbrott och extremism.

I ett par av översikterna lyfts vikten av att sätta frågan om rasism på nätet i ett teoretiskt sammanhang och av att se frågan strukturellt. För ensidigt fokus på näthat eller hate speech kan skymma andra mer strukturella perspektiv (Daniels, 2012; Matamoros-Fernández och Farkas, 2021). I en rapport från Unesco lyftes redan 2015 behovet av kollektiva lösningar och av att se hate speech som ett komplext problem i och med att det sträcker sig över landgränserna (Gagliardone m.fl., 2015).

4.2 Vuxna behöver ta ett större ansvar

Även om det är svårt att uttala sig om enstaka metoder framhålls i underlaget vikten av att vuxna tar ansvar, och i flera svenska studier med intervjuer med barn och unga efterlyser de ett ökat ansvarstagande från vuxna (se t.ex. Barnombudsmannen, 2021b; Lundström, 2021; MUCF, 2022). I svenska rapporter lyfts vikten av att alltid agera, att inte låta rasistiska uttalanden vara oemotsagda i skolan eller under fritidsaktiviteter, att kommuner ska vara snabba med att sanera rasistiskt klotter eller att ansvariga för olika internetforum ska vara aktiva och snabba med att ta bort kommentarer som är rasistiska eller hbtqi-fobiska (Brå, 2022a; se t.ex. SKMA, 2022).

Inom internationell forskning framhåller till exempel Bauman m.fl. (2021) att föräldrar, lärare och andra vuxna i barns närhet ska diskutera näthat med barn och unga samt bidra till att utveckla barns digitala litteracitet. Därutöver bör utsatta gruppers perspektiv bli uppmärksammat (Bauman, Perry och Wachs, 2021).

Blaya beskriver på liknande sätt hur utbildningsväsendet, föräldrar och andra aktörer behöver engagera sig:

As for cyberspace, it acts as a magnifier of what is happening offline, and offers many possibilities for hatemongers to spread their intolerant ideas and target their victims. This leads us to stress the need for stronger input from educational institutions, but also from parents and stakeholders, in the constructive role they can take to raise awareness and concern amongst young people toward human rights, diversity, and tolerance as well as IT literacy, and to empower young people to reduce online risk taking and cyberbullying. (Blaya, 2021)

Men de arbetssätt som lyfts fram exempelvis i studien av Bauman m.fl. beskrivs inte utifrån evidensutvärderingar. Det är därför oklart om de verkligen fungerar (Bauman, Perry och Wachs, 2021).

Det pågår ett utforskande arbete på olika håll i hur man ska motverka och bemöta näthat. Detta sker exempelvis i Malmö stad där bland annat civilsamhällesorganisationer, polisen och tjänstemän vid staden samverkar (Malmö stad, 2022). För att stärka kunskapsbasen för hur man bäst kan motverka rasism och hbtqi-fobi på nätet är det viktigt att olika initiativ och interventioner utvärderas. Lika viktigt är det att identifiera arbetssätt som inte fungerar. En litteraturöversikt som har tittat på antirasistiska metoder men inte specifikt på nätet lyfter att en metod kan ha oavsiktliga, negativa effekter (Ben, Kelly och Paradies, 2020).

I en översikt som studerat näthat mer generellt beskrivs hur samhällshändelser, som exempelvis terrorattentat, kan trigga hat på nätet mot vissa grupper (Castaño-Pulgarín m.fl., 2021). Det är därför viktigt att ha beredskap för att olika händelser som kanske sker i ett annat land kan ha konsekvenser för barn och unga även i Sverige. I en rapport från Malmö stad har en analys gjorts av material på Facebook och Flashback som rör lokala frågor och där man ser ett ökat näthat just kopplat till vissa konkreta händelser (Malmö stad, 2022). I en rapport från FOI där man analyserat en stor mängd material drar man slutsatsen att externa händelser har stor påverkan (Cohen m.fl., 2022).

4.3 Begränsningar, undvikande och motstånd

Ett sätt att skydda barn och unga från rasism och hbtqi-fobi på nätet är att vuxna inför begränsningar av olika slag för vad barn och unga kan se, eller att de själva väljer att undvika vissa forum eller plattformar.

Digitala plattformars begränsningar

Olika plattformar och appar har ofta åldersbegränsningar, även om det är tydligt bland annat från resultaten från "Ungar & medier" att många unga deltar på plattformar som de egentligen inte har rätt ålder för (Statens medieråd, 2021b). Därutöver har olika plattformar moderering och borttagande av innehåll, men där det är svårt att få insyn. Privata företag sätter sina egna begränsningar och har sina egna verktyg. I underlaget är det tydligt att plattformarnas egen reglering och moderering inte anses tillräckliga för att skydda barn och unga (se t.ex. Blaya, 2019; Bauman, Perry och Wachs, 2021; Svensson m.fl., 2021).

En slutsats som dras av flera är att varken lagstiftning eller tekniska lösningar kommer att kunna stoppa problemet helt. Kunskap krävs för att kunna upptäcka och bemöta uttryck som innehåller hat. Vidare är det svårt att komma åt användarna bakom olika inlägg, och när de stora plattformarna agerar hårdare flyttas material ofta till andra mer svåråtkomliga miljöer (Kaati m.fl., 2019, s. 74; Nilsson, 2021, s. 64–65; Leman m.fl., 2022).

Ungas undvikande och motstånd

Likaså är det oerhört svårt att helt undvika näthat, även om man undviker vissa kända digitala miljöer. Även på till synes trygga digitala platser kan barn och unga bli exponerade.

Det finns även en risk att försök att skydda sig själv mot att bli utsatt inskränker ungas demokratiska handlingsutrymme. Självzensur när man uttrycker sig på nätet kan bli en strategi som ungdomar väljer, liksom att till exempel inte ta på sig förtroendeuppdrag inom rörelser som behandlar frågor som kan väcka hat och hot (LSU, 2020; se även Tamam, 2021).

Brå beskriver hur olika coping-strategier hos dem som riskerar att utsättas för afrofobiska hatbrott bland annat inkluderar att undvika vissa platser och stärka sin inre motståndskraft. På liknande vis har föräldrar vissa strategier när deras barn riskerar att utsättas, exempelvis att lära ut försiktighet eller att barnen aldrig ska acceptera afrofobi (Brå, 2022a). Stödjande och stärkande material riktat till barn och unga inkluderar ofta både kunskap kring deras situation och råd kring hur de kan bemöta eller inte bemöta det som de råkar ut för (SOU 2020:56; se t.ex. Jewell m.fl., 2021).

En risk med för stort fokus på ungas motståndskraft är att det kan börja uppfattas av unga som att de borde kunna stå ut eller inte ta åt sig. I MUCF:s rapport med intervjuer med unga hbtqi-personer finns exempel på hur unga tar på sig ansvar för det som händer (se t. ex. MUCF, 2022).

4.4 Stöd och information till barn och unga

Flera myndigheter och civilsamhällesorganisationer arbetar med olika stärkande initiativ riktade direkt till barn och unga. Statens medieråds Safer Internet Centre är ett sådant exempel som sker i samarbete med Bris och ECPAT.³ Information och stöd till barn och unga är en vanlig insats även internationellt och inkluderar inte sällan ett mer generellt grepp för att informera eller stödja antirasistiskt arbete (Jewell m.fl., 2021). En utmaning är dock att många initiativ är av tillfällig natur och att de utvärderas i liten omfattning. Utifrån underlaget är det svårt att säga något om hur väl de fungerar för att faktiskt motverka rasism och hbtqi-fobi i de miljöer på nätet där barn och unga befinner sig. Det är självklart helt nödvändigt att barn och unga får information om och stöd i att anmäla det som de råkar ut för eller bevittnar på nätet. Samtidigt är storleken på den förebyggande effekten oklar.

Bristen på utvärderingar innebär även en risk för att det kan finnas oavsedda bieffekter. I en amerikansk intervjustudie beskriver ungdomar hur sociala medier, förutom att vara en kanal där de möter rasism, också öppnar möjligheten att hitta och stödja varandra. Här höjer forskarna dock ett varningens finger för att det kan öka på stressen och att det kan vara återtraumatiserande att återkommande återuppleva sin egen och andras utsatthet (Cohen m.fl., 2021). Detta är ett exempel på hur vetenskapliga underlaget behöver stärkas.

Det finns insatser som riktar sig mot själva samtalstonen på nätet eller på att bemöta uttryck som är rasistiska, misogyniska eller hbtqi-fientliga. Även om det vetenskapliga underlaget är osäkert så lyfter bland annat Svensson m.fl. (2021) att strategiska insatser för att förbättra och bemöta samtalstonen kan ha en positiv effekt på samtalsklimatet. Samtidigt bör en avvägning göras av risken för att oavsiktligt ge ökad uppmärksamhet och spridning till vissa uttryck samt för negativa konsekvenser för dem som bemöter rasistiska eller hbtqi-fobiska uttryck.

När barn är vittnen eller förövare

Internet är en hel helt naturlig del av ungas liv. För dem som växer upp nu har internet alltid funnits. Samtidigt förs fram att barn och unga är särskilt sårbara för hat som offer, men också mottagliga för påverkan att själva bli förövare (Berne och Frisé, 2020; Bauman, Perry och Wachs, 2021; Statens medieråd, 2021b). Blaya och Audrin (2019) lyfter både den rasism som aktivt sprids på nätet och den som kan sägas vara mer omedveten och som kan visa sig på ett mer indirekt sätt.

I den här rapporten ligger fokus på barn och unga som offer för rasism och hbtqi-fobi. Men det händer även att barn och unga är förövare, och när det gäller nätet så kan det ibland handla om en global kontext där förövare och offer inte alls känner varandra. Därutöver kan unga även vara vittnen (bystanders) till det som händer (Tynes, 2008; Bauman, Perry och Wachs, 2021, s. 153).

3. Safer Internet-centren delfinansieras av EU-kommissionen och finns i alla EU-länder samt Norge, Storbritannien och Island. Centren samverkar genom bland annat plattformen Better Internet for Kids där information och material samlas (<https://www.betterinternetforkids.eu/en/>; <https://www.statensmedierad.se/om-statens-medierad/safer-internet-centre>)

Att vara förövare kan innebära exempelvis att man gör egna inlägg eller delar andras i sociala medier. De som har blivit offer kan även bli förövare, och delvis kan det förklaras med att de har lärt sig av sina tidigare förövare. Likaså kan de som bevittnar det som händer men inte agerar bli mindre känsliga för vad de ser (Blaya och Audrin, 2019; Bauman, Perry och Wachs, 2021, s. 161–162).

I Statens medieråds forskningsöversikt ”Utsatt på internet” tas upp hur nätet kan ge upphov till vad som på engelska kallas *moral disengagement* vilket betyder att distansen som finns på nätet innebär att tröskeln blir lägre för att utsätta någon för hat eller mobbning. En annan vanlig tolkning som sker är, förutom moral disengagement, att skylla på offret, vilket även kan ske på nätet (Berne och Frisé, 2020; Fandrem m.fl., 2021).

Bland dem som blir vittnen till det som händer finns olika sätt att agera. Det finns studier som tyder på att tjejer i högre utsträckning är aktiva och agerar när unga hbtqi-personer utsätts för mobbning eller kränkningar inom en skolkontext (Apostolidou, 2021; Rivers, 2021). Inom svensk kontext finns beskrivningar av könsskillnader inom skolväsendet vad gäller värdegrundsfrågor. I en rapport från Skolinspektionen framkommer till exempel tydliga könsskillnader i fråga om vad som ses som kontroversiella frågor. I diskussionerna är det främst tjejerna som är engagerade och diskuterar frågor på ett seriöst sätt, medan det bland killarna oftare uppstår ett raljerande eller skämtande. Mönster av detta slag hänger samman med att det kan finnas en otrygghet i skolmiljön (Skolinspektionen, 2022). Insatser som fokuserar på kunskapshöjning kan innehålla komponenter som handlar om att barn och unga lättare ska kunna identifiera rasistiska och hbtqi-fobiska uttryck och därmed också kunna agera.

4.5 Kunskapshöjande arbete

En övergripande slutsats är att kunskap är central för att kunna förbättra situationen. I underlaget är det ett återkommande inslag att belysa vikten av eller insatser för att höja kunskapen. Det kan både handla om vuxnas och barns kunskaper.

I svensk kontext finns flera nätbaserade projekt som har en tydligt kunskapshöjande komponent. Vanligast är att ge information om hur man kan upptäcka näthat och hur man kan agera genom att anmäla och/eller söka stöd.⁴ Men det kan även till exempel handla om ett nätbaserat material som ungdomsrörelser ska kunna använda i syfte att genomföra en studiecirkel för att höja sina kunskaper kring rasism (LSU, 2022).

Kunskap om olika former av utsatthet och hur de samspelar

Det är viktigt att kunskapen är specifik och att den kontinuerligt uppdateras. För att kunna upptäcka och avkoda rasistiska och hbtqi-fientliga uttalanden och inlägg på nätet behövs kunskap om de specifika former som

4. Se till exempel <https://www.statensmedierad.se/for-barn-och-unga/stod-for-dig-som-utsatts-pa-natet> ; <https://nathatshjalpen.se/> ; <https://www.nathatsgranskaren.se/> ; <https://internetkunskap.se/> ; <https://www.bris.se/> ; <https://www.sapmi.se/checklista-for-anmalan-av-hatbrott-nathat-och-rasism/> ; <https://friends.se/kunskapsbanken/barn-och-unga/rad-och-stod/> ; <https://www.jagvillveta.se/>

dessas tar sig. I flera studier och rapporter lyfts betydelsen av att se att det handlar om olika former av rasism och att det finns risker med att klumpa ihop allt under samma begrepp eller angreppssätt. Lika så betonas vikten av att se även det strukturella (Barnombudsmannen, 2021b; Brå, 2021; Pistone m.fl., 2021).

För att kunna upptäcka rasism och annan fientlighet behöver man kunna se det specifika för olika slags fientlighet. Till exempel tar Pistone m.fl. (2021) upp skillnader mellan antisemitism och rasism. Antisemitism innehåller ofta element av att måla upp bilden av judisk makt eller en judisk världs-konspiration som inte återfinns inom rasism mot svarta (Pistone m.fl., 2021). Samer som ett urfolk är ett annat exempel där historisk kolonisering och förtryck fortfarande speglas i den rasism som de utsätts för. Genom att ha kunskap om att olika typer av fientlighet kan ta sig olika uttryck ökar möjligheterna att kunna upptäcka när de äger rum. Till exempel kan kunskap om den historiska koloniseringen av Sápmi bidra till förståelse för att renarna kan bli centrala i rasistiska uttryck (Mörkenstam, 1999; Svenska Samernas Riksförbund SSR, 2020).

I en rapport från MUCF som bygger på bland annat intervjuer lyfts svårigheten som exempelvis transpersoner möter när andra inte har kunskapen att kunna identifiera transfobi i kulturella och mediala framställningar (MUCF, 2022).

Det finns en potentiell spänning mellan att arbeta generellt och ändå kunna ta hänsyn till det som är specifikt för olika former av rasism och annan fientlighet. Till exempel lyfter Brå i en rapport om afrofobi vikten av att inte förlora det specifika kring just afrofobi (Brå, 2022a). Det förefaller som om en kunskapshöjning behöver innefatta både generella angreppssätt och specifik kunskap kring olika miljöer och de olika sätt som personer utsätts på.

Utöver att ha kunskap om hur olika former av rasism och hbtqi-fobi tar sig uttryck krävs även kunskap om hur de samspelar. Till exempel tar sig islamofoba uttryck inte sällan också misogyn uttryck, där de som bär slöja riskerar att bli särskilt utsatta (Barnombudsmannen, 2021b; Blaya, 2021; Brå, 2021; Wagrell, 2022, s. 23). Kön och ålder är faktorer som påverkar till exempel hur afrofobiska hatbrott tar sig uttryck. Brå konstaterar, i en analys av anmälningar om afrofobiska hatbrott, att det i en fjärdedel av fallen med en kvinna som målsägande fanns sexualiserade eller misogyn uttryck. I intervjuer som gjordes framkommer det att män, och då ofta unga män, beskriver hur de blir dåligt bemötta av bland annat poliser utifrån negativa föreställningar om dem (Brå, 2022a). Inom de högerextrema miljöerna appelleras inte sällan till en våldsbejakande maskulinitet (Statens medieråd, 2013).

Barnombudsmannen lyfter, i en rapport om barns och ungas utsatthet för rasism, behovet av mer forskning kring rasism mot asiater samt mer kunskap om utsattheten hos barn och unga tillhörande någon av de nationella minoriteterna. I samma rapport beskrivs hur barn och unga kan vara vad de benämner som multiutsatta, alltså utsatta för olika slags våld och diskriminering (Barnombudsmannen, 2021b).

Barn och unga med olika psykiska funktionsnedsättningar kan vara mer utsatta än andra. Till viss del förefaller det handla om att unga med vissa funktionsnedsättningar är mer på nätet och att de därför får en ökad risk att bli utsatta. Men det förefaller även att de riskerar att bli utsatta på grund

av sin funktionsnedsättning. Det förefaller som om tjejer med psykisk funktionsnedsättning är särskilt utsatta (Statens medieråd, 2021b, 2021a). Det är därför viktigt att ta i beaktande heterogeniteten i den grupp av barn och unga som man exempelvis planerar att ha information eller andra insatser riktade till. Likaså bör det tas hänsyn till hur olika former av utsatthet samspelar med rasism och hbtqi-fobi, som exempelvis kön, ålder och funktionsvariation. MUCF har till exempel rapporterat att bland unga hbtqi-personer är de med funktionsnedsättning mer utsatta (MUCF, 2022, s. 286). En tidigare undersökning gjord av Statens medieråd kom fram till att unga med intellektuell funktionsnedsättning tillbringade mindre tid på sociala medier än genomsnittsgruppen, men de var mer utsatta för "elakheter och mobbning" (Statens medieråd, 2019a).

Kunskap om högerextrema eller rasideologiska miljöer

Flera rapporter belyser svårigheter kring att upptäcka och identifiera uttryck och symboler som rasistiska, samtidigt som de pekar på vikten av kunskap om hur högerextrema eller rasideologiska miljöer använder sig av nätet och ofta medvetet riktar sig till unga.

Kaati m.fl. (2019) analyserar i en rapport digitala miljöer som de definierar som radikalnationalistiska. De beskriver hur det uppstår en viss jargong inom de här miljöerna där nya uttryck blandas med gamla. Det krävs kunskap för att kunna tyda de bilder och uttryck som finns där, och den kunskapen behöver hela tiden uppdateras eftersom den ändras fort. Vidare skriver författarna: "Ironi, antydningar och omskrivningar används för att kringgå kritik och eventuell censur, men också för att försvåra för utomstående att tolka och bemöta budskapet" (Kaati m.fl., 2019, s. 11). För att kunna bemöta sådana uttalanden är det därför viktigt att ha kunskap så att man kan sätta dem i en kontext. Annars riskerar man att exempelvis inte uppfatta när en elev i skolan utsätts för något som andra avfärdar som ironi eller bara skoj. Detta är av särskild vikt eftersom tidigare rapporter har belyst svårigheter med att få vuxna att ta problemen på allvar, och att det kan finnas en tendens att bortförklara det som hänt som något som inte har med rasism eller hbtqi-fobi att göra (se t.ex. Brå, 2022a).

Expo beskriver i en rapport bredden i aktiviteterna inom den högerextrema eller rasideologiska miljön:

Miljön använder plattformar, format och tonaliteter för att nå ut så brett som möjligt. I den rasideologiska miljöns digitala utbud finns torra podcasts med långa sändningar, pseudo-journalistiska nyhetssajter som ger rasideologiska perspektiv på aktuella händelser, nätbutiker som säljer merchandise, influencers som lär ut livsstilar, välproducerade och dramatiska propagandafilmer som sprider konspirationsteorier, och skenbart ironiska och skämtsamma memes som snabbt kan konsumeras och delas på sociala nätverk. (Leman m.fl., 2022, s. 11)

Vissa sajter kan relativt enkelt identifieras som hatsajter i och med att de kan vara explicit av det slaget. Men det finns också sådana som döljer sitt budskap vid ett första ögonkast på huvudsidan (Bauman, Perry och Wachs, 2021, s. 154). Det finns organisationer, till exempel Expo och Anti-Defamation League (ADL) som övervakar sådana sajter, men det är närmast omöjligt att vid en viss tidpunkt ha en komplett bild, särskilt som det blivit en alltmer internationell arena. För att lärare till exempel ska kunna under-

visa om antisemitism behöver de ha kunskap om de antisemitiska kodord som förekommer – bland annat ofta på nätet (Brå, 2019; Leman m.fl., 2022; SKMA, 2022). I en rapport med enkätresultat från skolor i Stockholms stad om antisemitism uttrycker lärare att de inte har tillräcklig kunskap om samtida antisemitism (Wagrell, 2022).

I rapporter från Expo beskrivs hur högerextrema aktiviteter flyttar alltmer från det fysiska torget till nätet, och att det blir allt fler yngre som är aktiva inom den högerextrema miljön, men att det inte finns något enkelt svar på varför det går ner i åldrarna:

En hypotes är att de yngre generationerna blir kompetenta i att producera och distribuera propaganda i allt tidigare åldrar, och därför också kan appellera till och organisera sig med sina jämnåriga. Oavsett förklaring står det klart att högerextrem radikaliserings går allt längre ner i åldrarna i hela västvärlden. Sverige är inget undantag. Det finns inte heller något som tyder på att trenden kommer avta inom närtid. De etablerade högerextrema grupperna i Sverige har svårt att locka unga. Samtidigt gör framför allt Telegram det möjligt för unga tonåringar med högerextrema idéer att umgås transnationellt och fantisera om och planera våldsdåd utan att behöva gå på medlemsmöten eller gå i demonstrationer. (Leman m.fl., 2022, s. 33)

I en rapport om antisemitism inom skolan gjord av Malmö stad beskrivs hur en liten grupp elever tar del av eller är aktiva på nätforum där det sprids bland annat konspirationsteorier. Det är en utmaning för skolans personal att ha den kunskap som krävs för att kunna avkoda och bemöta sådana teorier när de kommer upp bland eleverna (Katzin, 2021; se även Malmö stad, 2022). Även eleverna behöver ökad kunskap och verktyg för att avkoda det de möter på nätet (Malmö stad, 2022).

4.6 Motverka rasism och hbtqi-fobi inom skola

I det här avsnittet lyfts hur framför allt skolväsendet arbetar och kan arbeta för att motverka att barn och unga utsätts för rasism och hbtqi-fobi. Först beskrivs skolans uppdrag gällande arbete mot rasism och hbtqi-fobi för att sedan gå närmare in på undervisningens roll och det mer allmänna värdegrunds- och trygghetsarbetet som skolor bedriver. Även inom många fritidsverksamheter såsom idrotts- och kulturföreningar arbetar man aktivt med inkludering och värdegrund. Eftersom det finns mest skrivet om skolväsendet kommer det dock att vara betoning på just skolan här i rapporten. Men många lärdomar från skolan borde vara relevanta även för andra organisationer som arbetar nära barn.⁵

Skolans uppdrag förpliktigar

I skolans styrdokument finns ett tydligt uppdrag att arbeta motverkande mot rasism och hbtqi-fobi. I skollagen (2010:800) står det:

Utbildningen ska utformas i överensstämmelse med grundläggande demokratiska

5. Ett exempel på hur man inom andra rörelser arbetar med dessa frågor är den kunskapsportal som Riksidrottsförbundet och SISU Idrottsutbildarna står bakom och som handlar om trygghet och inkludering inom idrotten: <https://utbildning.sisuforlag.se/rfsisu/idrottens-webbar/trygg-och-inkluderande-idrott>.

värderingar och de mänskliga rättigheterna som människolivets okränkbarhet, individens frihet och integritet, alla människors lika värde, jämställdhet samt solidaritet mellan människor.

Var och en som verkar inom utbildningen ska främja de mänskliga rättigheterna och aktivt motverka alla former av kränkande behandling. (SFS 2010:88, 5§).

Hösten 2022 trädde nya skrivningar i skolans läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet (Lgr 22) i kraft. Det betyder bland annat förändringar i läroplanernas inledande delar som handlar om skolans värdegrund och uppdrag. I följande stycke från läroplanen står det:⁶

Skolan ska främja förståelse för andra människor och förmåga till inlevelse. Utbildningen ska präglas av öppenhet och respekt för människors olikheter. Ingen ska i skolan utsättas för diskriminering som har samband med kön, etnisk tillhörighet, religion eller annan trosuppfattning, könsöverskridande identitet eller uttryck, sexuell läggning, ålder eller funktionsnedsättning eller för annan kränkande behandling. Alla sådana tendenser ska aktivt motverkas. Intolerans, förtryck och våld, till exempel rasism, sexism och hedersrelaterat våld och förtryck, ska förebyggas och bemötas med kunskap och aktiva insatser (Lgr 22, 2022).

Vidare finns det i Lgr 22 under avsnittet om normer och värden punktad vad all personal i skolan ska göra. När det kommer till rasism och hbtqi-fobi på nätet är de tre sista punkterna i listan mest relevanta:

- aktivt motverka diskriminering och kränkande behandling av individer eller grupper,
- visa respekt för den enskilda individen och i det vardagliga arbetet utgå från ett demokratiskt och normmedvetet förhållningssätt, och
- i arbetet med normer och värden uppmärksamma både möjligheter och risker som en ökande digitalisering medför. (Lgr 22, 2022)

Dubbel osäkerhet

Trots ett tydligt uppdrag kan det finnas en osäkerhet för hur man kan arbeta med de här frågorna. Osäkerheten som framträder i underlaget handlar dels om det digitala, dels om att arbeta mot rasism och hbtqi-fobi. Just vad gäller aktiviteter på nätet kan en lärare känna en osäkerhet och ett kunskapsunderläge gentemot eleverna.

I och med att barns och ungas liv är så sammanflätat med det digitala innebär det att elevers skolvardag också är sammankopplad med vad de gör på nätet. Något som händer i skolan kanske fortsätter diskuteras bland elever på olika digitala forum och kommunikationsappar. På samma vis kan något som händer i kommunikationen på sociala medier följa med till diskussionerna bland eleverna på skolgården eller i klassrummet. Dessutom har digitaliseringen i skolan lett till att gränserna mellan skolan och hemmet är mindre skarpa, vilket i vissa fall har lett till att det utvecklats insatser som sker i samarbete mellan skola och hemmet (Dufva, 2017; Thörnqvist och Wijkström, 2022).

Elever kan även ta med sig olika ideologiska intryck från nätforum av olika slag med sig till skolan. Det kan till exempel handla om konspirationsteorier som kan framkomma i mötet med andra elever eller exempelvis i undervisningen om Förintelsen (Katzin, 2021). Barn och unga kan bli utsatta för

■ 6. Samma stycke återfinns även i den reviderade läroplanen för gymnasieskolan (Lgy 11, reviderad 2022).

rasism och hbtqi-fobi inom olika arenor kopplade till deras skolvardag. Det kan handla om interaktionen med andra elever eller med personalen. Det kan också handla om bemötandet när en elev tar upp något som hänt med en vuxen (Berne och Frisé, 2020; Friends, 2022; MUCF, 2022).

För vuxna som arbetar nära barn och unga kan det vara en utmaning att veta var ansvaret börjar och slutar. Till exempel kan det uppstå situationer där föräldrar gör uttalanden på sociala medier och som uppfattas vara i en gråzon vad gäller ansvarsfrågan. I boken "En skola i integration" beskriver en intervjuad elev hur vissa elever inte blir accepterade på skolan och hur det kan ta sig uttryck på sociala medier. Som exempel beskriver eleven hur föräldrar i en Facebook-grupp varnar för att det skickas för många elever från ett visst område till den aktuella skolan (Arneback m.fl., 2021, s. 115–116).

Även Skolinspektionen tar upp vikten av att inkludera det som händer på nätet i det förebyggande arbetet:

Problemet med upplevd utsatthet och risk för kränkningar under pågående undervisning på distans får direkta konsekvenser för lärandet och naturligtvis också för elevernas mående. Även om det bara framkommit i några enstaka skolor, är det ett allvarligt problem som behöver uppmärksammas. Rädslan för att bli filmade och publicerade i sociala medier kan hindra dem från att ställa frågor och komma vidare i skolarbetet. Sannolikt är det ofta svårt att upptäcka kränkningar som sker eftersom de kan förekomma i slutna chattrum. Här vill Skolinspektionen betona skolans ansvar att förebygga och förhindra kränkningar som sker på nätet när kränkningarna har samband med skolans verksamhet. (Skolinspektionen, 2021)

Det kan även finnas en osäkerhet kring vad som utgör rasism eller hbtqi-fobi. För att kunna både arbeta förebyggande och reagera när något händer är det viktigt att personal har tillräckliga kunskaper för att kunna upptäcka och identifiera något som en form av rasism eller hbtqi-fientlighet och likaså kunna agera på ett ändamålsenligt sätt. Att kunskapsläget behöver förbättras har lyfts i flera rapporter (se t.ex. Barnombudsmannen, 2021b; Friends, 2022).

Värdegrunds och trygghetsarbete – även på nätet

Ett sätt att motverka att barn och unga utsätts för rasism och hbtqi-fobi på nätet är att arbeta aktivt för att inkludera nätet i det arbete som redan görs på skolor och i andra verksamheter där barn och unga deltar. Underlaget ger vid handen att det finns möjligheter att i ökad utsträckning inkludera nätet, bland annat i det värdegrundsarbete som görs i skolor och andra verksamheter. Just skolans arbete lyfts fram som en central arena generellt för arbetet mot rasism och hbtqi-fobi (Arneback och Jämte, 2017; Barnombudsmannen, 2021b; Rädda Barnen, 2021; Friends, 2022; Thörnqvist och Wijkström, 2022). En grundbult för en utvecklande och trygg skolmiljö är att det finns positiva och tillitsfulla relationer mellan lärare och elever (Barnombudsmannen, 2021b; Bauman, Perry och Wachs, 2021, s. 164–166; Skolforskningsinstitutet, 2021).

Skolverket har i boken "Främja, förebygga, upptäcka och åtgärda: Hur skolan kan arbeta mot diskriminering och kränkande behandling" samlat kunskap och inspiration för likabehandlingsarbete i grund- och gymnasieskola. Syftet är mycket bredare än vår fråga, men det tas särskilt fram hur nätet och

skolan är sammanflätade för eleverna och att de som är utsatta på nätet av andra från skolan ofta också är det i själva skolan. Samtidigt beskrivs hur kränkningarna på nätet mer än de i skolan kan kopplas till någon av diskrimineringsgrunderna:

Pojkar anger ofta att de trakasseras för sin etniska tillhörighet eller för att de är för tjejiga (könsöverskridande identitet eller uttryck alternativt sexuell läggning). Flickor blir oftare utsatta för trakasserier som har samband med kön eller för sexuella trakasserier. (Skolverket, 2019, s. 62)

I boken tas även upp svårigheten med, och vikten av, att få kunskap om vad som händer på nätet mellan eleverna. Möjligheten och vikten av att göra eleverna delaktiga i det arbetet lyfts givet svårigheterna för skolans personal att så att säga ligga steget före eleverna. Många elever kan dessutom vara motvilliga till släppa in vuxna in i de digitala miljöer där de vistas (Skolverket, 2019). Att det kan ske en normalisering av en viss jargong på skolan (Skolverket, 2019) kan man tänka sig förstärks ytterligare på nätet.

Skolverket har digitalt stödmaterial riktat till lärare och annan personal i skolan för hur man kan arbeta mot främlingsfientlighet och rasism i vardagen och som inkluderar hur skolor kan kartlägga problemet och göra en översyn över det egna arbetet (skolverket.se, 2023a; 2023b; 2023c). I en granskning från 2016 beskriver Skolinspektionen hur skolors arbete för att förebygga kränkningar på nätet kan brista. Skolinspektionen lyfter vikten av att inkludera nätet i de kartläggningar som skolan gör samt att eleverna får vara delaktiga i arbetet. Myndigheten gör granskningen med utgångspunkten att skolor ska arbeta främjande, förebyggande och åtgärdande. Vad gäller det främjande arbetet lyfter Skolinspektionen att majoriteten av de skolor som granskats arbetar på ett framgångsrikt sätt med att elever ska ha positiva relationer sinsemellan. Vidare framhålls i granskningen vikten av att synliggöra och problematisera de normer som finns i den egna verksamheten (Skolinspektionen, 2016). En ny kvalitetsgranskning av skolors arbete för en trygg miljö på nätet som är fri från kränkningar är planerad att publiceras under 2023 (skolinspektionen.se, 2023).

Motverka rasism och hbtqi-fobi på nätet i undervisningen

Bättre undervisning om rasism och hbtqi-frågor efterlyses i intervjuer med barn och unga (Barnombudsmannen, 2021b; Rädda Barnen, 2021; MUCF, 2022). Unga hbtqi-personer lyfter i intervjuer gjorda av MUCF betydelsen av hur lärare eller annan personal tar upp olika frågor, till exempel att det finns risk med att ta upp hbtqi-frågor som åsiktsfrågor eller att enskilda elever blir ett slags undervisningsexempel. Likaså beskrivs i intervjuerna att om personalen är passiv flyttas ansvaret lätt till eleverna själva, och att unga hbtqi-personer inte själva ska behöva lyfta frågan och därmed också betala priset i form av att till exempel inte själv kunna styra fullt ut hur mycket man vill berätta om sig själv. Ansvaret för att utbilda klasskamraterna ska inte ligga på eleverna utan på läraren (MUCF, 2022, s. 144–154).

När undervisningen diskuteras i underlaget är utgångspunkten oftast det fysiska klassrummet och nätet inkluderas oftast endast till liten del. Men i det mer övergripande arbetet mot rasism finns möjligheter att utveckla arbetssätten till att i högre grad inkludera barns och ungas digitala arenor.

I boken "Att motverka rasism i förskolan och skolan" från 2017 beskriver

Arneback och Jämte olika sätt som skolor och förskolor kan arbeta på för att motverka rasism (Arneback och Jämte, 2017). Kopplat till boken finns även en nätbaserad kurs.⁷ Arneback och Jämte lyfter särskilt fram att ”det inte finns någon ’paketlösning’ eller ’quick fix’” (Arneback och Jämte, 2017, s. 58). I stället framhåller de vikten av kännedom om och anpassning till den specifika verksamheten och lokala kontexten.

Tillsammans med tidigare erfarenheter är kunskap en viktig faktor för hur och när lärare agerar i klassrummet vid rasistiska uttalanden. Arneback och Jämte beskriver olika slags antirasistiska praktiker som lärare använder sig av i undervisningen. Dessa praktiker kan vara inriktade på strukturer eller individer och innehålla exempelvis normkritik eller interkulturellt perspektiv. Genom att kartlägga situationen i den egna verksamheten och höja kunskapen kring rasism stärks förutsättningarna för att kunna välja ett arbetssätt som är anpassat till den lokala kontexten (Arneback och Jämte, 2017, 2022; Arneback, 2022). Svenska kommittén mot antisemitism har på sin hemsida ett antal tips till lärare som ska undervisa om antisemitism. Där lyfts bland annat vikten av att känna elevgruppen och att anpassa undervisningen därefter liksom att kunna undervisa om de antisemitiska kodord som förekommer – bland annat ofta på nätet (SKMA, 2022).

Det kan finnas en rädsla eller osäkerhet hos lärare för att behandla frågor och ämnen som kan väcka fientlighet eller negativa kommentarer gentemot andra grupper eller rentav elever. Det är viktigt att lärare vågar gripa in när något händer i elevgruppen och att de är moraliska förebilder på så sätt. Till exempel har skolkontexten för unga transpersoner visat sig ha stor betydelse för deras hälsa och vikten av att personal ingriper regelbundet i skolan mot kränkningar har lyfts (Arneback och Jämte, 2017; Apostolidou, 2021; Bauman, Perry och Wachs, 2021).

I undervisning om rasism kan det behövas utrymme för att det blir obekvämt. Och likaså behöver undervisningen kunna problematiseras så att exempelvis strukturella frågor inte tappas bort. Det kan finnas risker till exempel med att elever ur majoritetsgruppen ska försöka sätta sig in i den utsattas perspektiv. Det kan bidra till ett ”vi och dom”, liksom ge en bild av att det på något enkelt sätt går att sätta sig in i hur det är att bli utsatt. Samtidigt kan empati och förståelse vara starka verktyg i arbetet (Arneback och Jämte, 2017; Faye, 2020; Skolinspektionen, 2022).

Under lektionerna kan elever komma att bli exponerade för rasistiskt eller hbtqi-fobiskt material på nätet. Det kan till exempel vara i samband med informationssökning inom SO-undervisningen (se t ex Arneback och Jämte, 2017, s. 222–223). Unga kan riskera att hamna på sajter med hat när de söker information till ett skolarbete och på sajter som medvetet marknadsförs på ett vilseledande sätt. Likaså finns vissa sajter som har namn som gör att de kan dyka upp i sökningar som inte har något att göra med sajtens innehåll (Tynes, 2008; Bauman, Perry och Wachs, 2021, s. 153).

I underlaget framkommer utmaningarna som är kopplade till att som vuxen vara uppdaterad på vad som uttrycks i olika miljöer på nätet:

För skolan innebär förekomsten av konspirationsteorier i skolmiljön en utma-

7. Kursen är ett samarbete mellan Forum för levande historia och förlaget Natur och Kultur och finns tillgänglig på: <https://www.nok.se/attmotverkarasism>.

ning med flera bottnar. Det konspiratoriska tänkandet är kopplat till en haltande omvärldsförståelse och -kunskap hos den elev (eller skolpersonal) som har ett sådant tankesätt. Det kan också vara svårt för lärare som möter detta i klassrummet att dechiffrera och bemöta konspirationsteorierna. Dessutom kan det kräva en kunskap som saknas om konspirationsteorier, koder och de nätmiljöer där de frodas samt om kopplingen till ett antisemitiskt tankesätt. (Katzin, 2021, s. 41).

Citatet handlar om antisemitism, men slutsatsen är giltig vad gäller andra former av rasism och hbtqi-fobi och vikten av att ha kunskaper om både hur de uttrycks och hur man bäst kan bemöta dem. Genom att höja kunskapen hos lärarna kan i förlängningen elevers kunskaper höjas. Rapporten lyfter även fram att det krävs ökade kunskaper bland eleverna så att de själva ska kunna avkoda olika uttryck som kan finnas på de forum där de befinner sig (Malmö stad, 2022).

I underlaget lyfts även vikten av att inte befästa eller sprida fördomar eller att stereotypisera. Till exempel beskrivs risker med att använda rollspel eller med källkritiksövningar, där det ingår att inta position som exempelvis Förintelseförnekare (SKMA, 2022). Likaså är det viktigt att inte normalisera eller förminska det som händer, till exempel att barn egentligen inte förstår vad de har uttryckt. Inte sällan bortförklaras kommentarer som skoj, men även humor kan vara ett medvetet sätt att normalisera rasistiska uttryck (Wagrell, 2022, s. 23).

Medie- och informationskunnighet generellt kan ses som ett verktyg i arbetet för att motverka rasism och hbtqi-fobi (Blaya, 2019). Till exempel tar Arneback och Jämte normkritisk källkritik för att "undersöka hur normer och privilegier kommer till uttryck i media" (Arneback och Jämte, 2017, s. 220). Statens medieråd koordinerar det nationella aktörsnätverket MIK Sverige på uppdrag av regeringen. På myndighetens hemsida finns MIK Sveriges kunskapsbank som innehåller material riktat till bland annat lärare, bibliotekarier och föräldrar (statensmedierad.se, 2023)

Eftersom sociala medier i många avseenden skiljer sig från massmedier har forskare och andra lyft frågan om sociala medier kräver särskilda kompetenser eller en social mediakunnighet (på engelska *social media literacy*). En sådan social mediakunnighet innefattar sociala och emotionella kompetenser samt exempelvis kunskap kring algoritmernas roll för vad man blir exponerad för på olika sociala medier. För att kunna navigera i sociala medier lyfts även att lärare behöver använda sig av och undervisa i social mediakunnighet (Livingstone, 2014; Nagle, 2018; Polanco-Levicán och Salvo-Garrido, 2022).

Inkludera nätmobbning i antimobbningsarbete

Även vad gäller antimobbningsprogram är det vetenskapliga underlaget ofta osäkert. I en kunskapsöversikt från Skolverket diskuteras svårigheterna med att använda sig av olika antimobbningsprogram då de ofta inte är utvärderade, och när det finns utvärderingar varierar effekterna ofta mellan olika studier (Skolverket, 2022). Forskarna bakom översikten lyfter betydelsen av att säkerställa att det program som man eventuellt ska implementera har utvärderats vetenskapligt för att säkerställa att man inte väljer ett utan effekt eller med negativ effekt. Som exempel nämner de kamratstödjarprogram som visat sig ha negativ effekt. De flesta program som har utvärderats

har i stället endast visat sig ha mindre effekt, vilket kan bero på att implementeringen har brustit vad gäller att följa programmet till fullo, men enligt forskarna är det mer sannolikt att programmen inte har anpassats till den lokala kontexten. Till dem som vill välja ett antimobbningsprogram ges följande råd:

- Välj ett program som är vetenskapligt utvärderat.
- Var medveten om att effekten i dessa utvärderingar i regel är låg eller måttlig och dessutom varierar mellan studier. En bidragande faktor är den lokala kontexten.
- Var medveten om att även de program som visat sig ha effekt är långt ifrån tillräckliga.
- Utvärdera kontinuerligt hur programmet fungerar i den enskilda skolan. (Skolverket, 2022, s. 17)

Forskarna bakom rapporten pekar i stället på en annan väg, nämligen ett skolövergripande arbete: "Ett program kan inte ersätta lärares och annan skolpersonals dagliga arbete med att främja en positiv, trygg och inkluderande skola där elever inte bara tillägnar sig ämneskunskaper, utan också demokratiska värden och normer och utvecklas till ansvarskännande individer och medborgare" (Skolverket, 2022, s. 17). Betoningen av skolpersonalens ansvar för att hela tiden arbeta både proaktivt och reaktivt i relation till mobbning och andra kränkningar är en slutsats som givet underlaget torde vara lika giltigt för det specifika arbetet mot rasism, liknande former av fientlighet och hatbrott.

Inom internationell forskning används ibland det engelska begreppet *bias-bullying* som fångar mobbning som riktar sig mot vissa uppfattade egenskaper. Blaya beskriver *bias-bullying* som:

- Individuals or communities are chosen on specific identified or supposed characteristics.
- Cyberhate targets both individuals and their communities.
- The consequences not only generate individual or community unrest but also contribute to alter social cohesion and democracy/human rights (Blaya, 2021).

Blaya lyfter att det inte finns vetenskapligt underlag om effektiviteten av antimobbningsinterventioner inom skolan vad gäller just *bias-bullying* och att det krävs ny empirisk kunskap (Blaya, 2021). Vidare menar Blaya att diskriminering och mobbning inte sällan är kopplade till mer än en del av en persons identitet (Blaya, 2021). Vad gäller svensk kontext som har en studie som undersökt föräldrapporterad mobbning i de nordiska länderna kommit fram till att unga med invandrarbakgrund i högre grad riskerar att utsättas för mobbning än de som inte har invandrarbakgrund. Studien kan dock inte skilja på olika former av mobbning så som nätmobbning (Bjereld, Daneback och Petzold, 2015).

Nätmobbning är ett näraliggande område, och Statens medieråd har låtit ta fram en forskningsöversikt om nätmobbning bland barn och unga. I den översikten görs en genomgång av metoder som finns mot nätmobbning och det konstateras att det finns stora kunskapsluckor särskilt med tanke på utvärdering och bedömning av effekter (Berne och Frisé, 2020). Men bristen på tillgängliga studier kring näthat har gjort att forskare i vissa fall valt att behandla nätmobbning och näthat tillsammans. Men det finns viktiga

skillnader:

Conceptually, cyberhate has both similar and different characteristics from cyberbullying. Both are carried out with the intention of harming a person or group by using ICTs. Cyberbullying, however, is often described as a repeated activity (Smith et al., 2008), whereas cyberhate, while sometimes repetitive, may be carried out as a single act. While cyberbullying can be directed at an individual, cyberhate is necessarily based on prejudicial views about different social groups (Sponholz, 2018). Sharing conceptual similarities, it is not surprising that initial research found a positive relationship between cyberbullying and cyberhate perpetration and victimization [...]. (Bauman, Perry och Wachs, 2021, s. 164)

Unga som utsätts för nätmobbning utsätts ofta också utanför nätet (Berne och Frisé, 2020; Blaya, 2021). Det vetenskapliga underlaget pekar mot att det i valet av arbetssätt mot mobbning inte är en metod som kommer att fungera för alla skolor eller alla klasser (se t.ex. Skolverket, 2019; Barnombudsmannen, 2021b.) Utifrån det här uppdraget är det av vikt att i de arbetsätt man väljer också inkludera nätet och att kunna upptäcka hur mobbning, oavsett var den sker, kan ta sig uttryck som innefattar rasism och liknande former av fientlighet.

5. Inspel från dialogen med civilsamhällesorganisationer

Här beskrivs några av de centrala teman som framkom i dialogen med de tolv civilsamhällesorganisationer som hade möjlighet att delta i enskilda samtal med Statens medieråd.⁸

Ett återkommande tema i dialogen med ungdomsorganisationer och andra är att det behövs mer kunskap och uppmärksamhet kring hur barn och unga utsätts på nätet. Att mer specifik kunskap om hur olika minoriteter utsätts lyfts av flera representanter. Med andra ord räcker det inte att enbart ha generell statistik eller kunskap, utan det är viktigt att ta i beaktande hur utsattheten kan vara av olika slag och se olika ut. I samband med det lyfts att det redan finns en potentiell utsatthet i att vara ung. I flera av de exempel som lyfts av representanter från ungdomsorganisationer är det vuxna som har utsatt unga för hot och hat via digitala forum. Det finns även beskrivningar av hur hot och hat sker i vågor, där det i vissa fall är tydligt att det är organiserat. Likaså beskrivs hur politiska händelser eller uttalanden kan leda till ökad utsatthet för unga personer både på nätet och exempelvis i skolan.

I samtalen lyfts att om man inte har tillräcklig kunskap om problemet så riskerar man att inte se när det uppstår kränkningar, eftersom de kanske bryter mot vår förståelse av problemet. Därav följer att om vi inte har tillräcklig kunskap om problemets omfattning och en djupare förståelse av hur utsatthet manifesterar sig på olika sätt så blir det även svårare att motverka utsattheten. Detta gäller till exempel skolan där bland annat elevorganisationer lyfter svårigheten som uppstår när personalen inte har tillräcklig kunskap eller eleverna inte känner att de kan vända sig till personalen om något händer på en digital arena. Då finns det en risk att personalen inte har tillräcklig insyn för att kunna identifiera problemen på den egna skolan och potentiellt underskattar den utsatthet som kan finnas.

8. De organisationer som deltog var: Afrosvenskarnas riksorganisation, Elevernas riksförbund, Judiska ungdomsförbundet, Kulturskolerådet, LSU – Sveriges barn- och ungdomsorganisationer, RFSL ungdom, Riksidrottsförbundet, Stiftelsen Friends, Sveriges elevkårer, Sveriges elevråd, Sverok och Unga Asov.

När det gäller insatser uttrycktes önskemål om att arbetet behöver vara konkret och långsiktigt. I likhet med beskrivningen av behoven av specifik kunskap om olika former av rasism och hbtqi-fobi lyfts även att ett förebyggande arbete behöver ta i beaktande att olika former av rasism tar sig olika uttryck, och att det finns en risk att man kan missa vissa former av rasism. Flera tar även upp hur olika former av utsatthet samspelar, särskilt i relation till kön.

De föreningar som arbetar med frågorna men som inte representerar ungdomarna själva lyfter vikten av att de vuxna som arbetar nära barn och unga har rätt verktyg och kunskap för att kunna arbeta aktivt med frågan. Frågor som nämns är att det kan finnas osäkerhet om till exempel var en lärares eller idrottsledares ansvar börjar och slutar och att det finns kunskapsluckor bland många vuxna både vad gäller nätet i sig och vad som är rasism. Långsiktighet i arbetet lyfts och vikten av att agera när något händer. Arbetet med när Barnkonventionen blev svensk lag beskrivs som en möjlighet för att arbeta brett och samtidigt konkret.

I dialogen med ungdomsorganisationer kom det fram från flera av dessa

att när de blir utsatta för hot och hat så blir det också en resursfråga om någon åtgärd ska vidtas. Det tar mycket tid och personalresurser att bemöta angrepp och ta hand om frågan när det blir en ökad frekvens av negativa kommentarer och ibland uttryckliga hot. Vissa av organisationerna nämner att när de anmäler till polisen att de har blivit utsatta kan de inte alltid vara säkra på att anmälan tas emot på ett bra sätt eller att den som tar emot anmälan har tillräcklig kunskap för att förstå hur det som har hänt kan vara ett hatbrott. Det efterfrågas även tydlig återkoppling kring de anmälningar som görs. Vidare framkommer att det tar tid och resurser att anmäla. En av representanterna uttrycker det som att "man vet ju att man borde anmäla men man orkar inte anmäla allt". Det framkommer att många unga tar på sig ett stort ansvar för att undvika att hamna i en "hatstorm". Det kan handla om att inte ge respons på en negativ kommentar för att undvika att det blir värre eller att undvika att bemöta saker som privatpersoner utan bara använda organisationskontot.

Samtliga organisationer som deltog i dialogen instämde i att ungas liv är sammanflätade med det digitala och att det är svårt att isolera det som händer på nätet. Likaså är det tydligt att det är vanligt med en rädsla och oro som går utöver det som händer på nätet. Unga som är aktiva inom ungdomsorganisationer behöver hantera olika säkerhetsfrågor som exempelvis ifall olika arrangemang ska vara öppna eller stängda och hur de väljer att informera externt. Terrorattentatet på Utøya i Norge 2011 nämns som en viktig pusselbit för att förstå den rädsla som kan uppstå när unga blir utsatta för rasism och hbtqi-fobi på nätet. Minoritetsstress och att vara utsatt för mikroaggressioner beskrivs som vanligt förekommande.

Flera uttrycker vikten av att unga har arenor där de kan få stöd av varandra och att inte behöva vara ensamma med oro eller i att bemöta negativa eller hotfulla kommentarer på nätet. Ungas egna organisering lyfts som ett positivt och verkningsfullt sätt att arbeta med frågor kring rasism och hbtqi-fobi. Kopplat till detta nämns behovet av trygga rum och mötesplatser, både fysiska och digitala. Olika sätt att höja kunskapen internt och att utbilda inom den egna organisationen lyfts. Det kan handla om studiematerial för att arbeta inom föreningar eller att bjuda in föreläsare för att stödja barn och unga genom ökad kunskap om vad till exempel rasism eller islamofobi är. Därigenom stödjer man även barn och unga till att kunna sätta ord på vad de utsätts för själva eller ser andra utsättas för.

I relation till skolans ansvar lyfts vikten av att arbetssätten ska vara konkreta och långsiktiga. Det uttrycks att det ska vara tydligt att det som händer på nätet kopplat till skolan är lika mycket skolans ansvar som om det hade hänt i skolkorridoren. Elever ska kunna veta vart de ska vända sig med det som händer även inom digitala arenor, och att det behöver tydliggöras hur de kan lyfta det vidare om de upplever att de inte får gehör från lärare eller skolledare. Likaså beskrivs vikten av att eleverna ska få vara delaktiga i planeringen av det motverkande arbetet inom skolan. Att de här frågorna tas på allvar beskrivs som en viktig del för att upprätthålla förtroendet för de vuxna som arbetar inom skolan. Undervisning om källkritik och långsiktigt värdegrundsarbete tas även upp som en viktig uppgift för skolan.

Plattformarnas ansvar för att moderera och filtrera innehåll togs upp av flera organisationer, och exempel gavs på att det är stora skillnader mellan

olika sociala medier och att det också kan variera över tid på samma plattform. Det togs även upp att plattformarna inte kan lägga över modereringsansvaret på enskilda användare och förlita sig på att de anmäler.

Anonymitet på nätet nämns som en faktor som kan medverka till att en person uttrycker saker som den annars inte hade gjort. Samtidigt framhålls anonymiteten också som en viktig faktor för hbtqi-personers möjlighet att kommunicera med andra och kunna välja själva hur öppna de vill vara på nätet. Det nämndes vidare att dubbla konton är vanligt bland hbtqi-personer, just för att själv kunna styra med vilka man delar vilken information.

Breda kunskapshöjande insatser efterlyses för vuxna som arbetar nära barn och unga såsom lärare och även föräldrar och polismyndigheten. Likaså efterlyses att vuxna sätter sig in i barns och ungas liv på nätet. Spel nämns särskilt som en arena där många föräldrar har bristande insyn och engagemang och där barn och unga ofta är ganska ensamma. Flera lyfter att det blir svårare för en ung person att prata om det som händer kopplat till deras spelande om föräldrar eller andra vuxna inte alls är engagerade i den ungas fritidsintresse. Om den unga personen dessutom riskerar att bli fråntagen möjligheten att fortsätta spela är sannolikheten än högre att den väljer att inte berätta om vad som hänt för en vuxen. Det är tydligt från ungdomsorganisationerna att det som behövs för barn och unga är mer stöd, inte begränsningar.

6. Sammanfattande slutsatser och diskussion

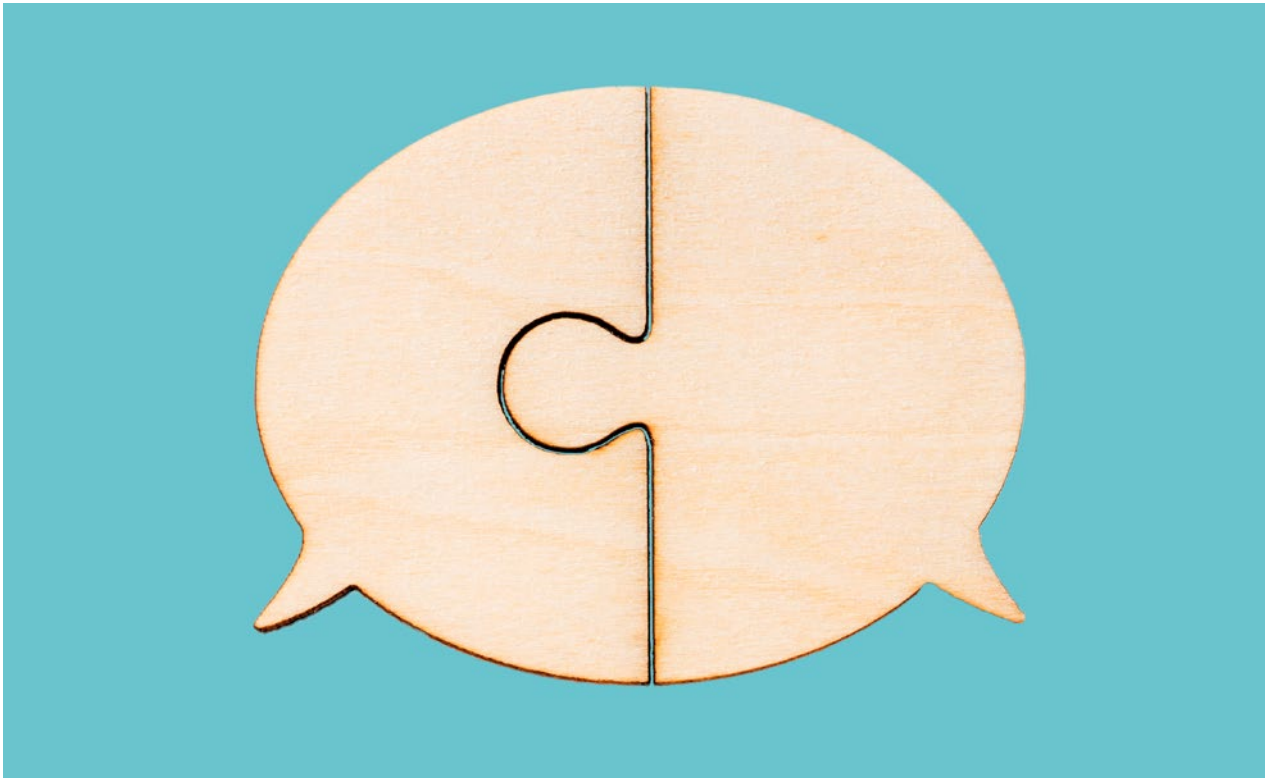
I det här avsnittet sammanfattas och diskuteras de slutsatser som Statens medieråd kommer fram till utifrån det tillgängliga underlaget.

6.1 Kontinuerligt arbete snarare än enstaka insatser

Regeringsuppdraget efterlyste metoder som visat sig ha positiv effekt vad gäller att motverka att barn och unga utsätts för rasism och liknande former av fientlighet på nätet. I det vetenskapliga underlaget framkom stora kunskapsluckor gällande effekt, och Statens medieråds bedömning är att det därför inte går att rekommendera en enstaka metod eller insats utifrån att den ska ha visat sig ha positiv effekt. Det i sig är en viktig slutsats då det också innebär att det kan vara bra att vara försiktig med att införa nya arbetssätt. Detta särskilt i verksamheter som arbetar med barn och unga. En del av barnrättsarbetet handlar om att säkerställa att det arbete som görs inte riskerar att skada barn och unga.

Givet att underlaget inte medger någon rekommendation av en specifik metod förefaller det mer ändamålsenligt att stärka och utveckla det arbete som redan görs inom olika arenor för att kunna inkludera även det som händer på nätet.

En central slutsats är att befintligt underlag tyder på att det är kontinuerligt och genomtänkt arbete med de här frågorna snarare än enstaka metoder och insatser som bör planeras och genomföras. Arbetet behöver bedrivas av olika aktörer och på olika arenor där barn och unga vistas, oavsett om de är digitala eller ej. Dessa slutsatser är i linje med de resultat som framkommit från andra myndigheter inom ramen för deras arbete inom nationella planen mot rasism, liknande former av fientlighet och hatbrott (Barnombudsmannen, 2021b; Brå, 2022a). I relation till att det i nuläget är svårt att förorda en viss metod förefaller det särskilt värdefullt att utveckla och stärka det generella, förebyggande arbetet så att det också kan innefatta mer specifika kunskapshöjande och förebyggande insatser. Det bristande underla-

get till trots görs bedömningen att motverkande arbete bör kännetecknas av följande:

1. Vuxna i barns och ungas närhet behöver ta aktivt ansvar för att förebygga och reagera mot rasism och hbtqi-fobi samt motverka normalisering av dessa.
2. Det behövs ett helhetsperspektiv som tar fast på hur barns och ungas liv på nätet är en integrerad del av deras liv. Helhetsperspektiv behövs även kring hur olika former av utsatthet samspelar samt hur olika situationer och händelser ofta är en del av ett större mönster av återkommande utsatthet i stort och smått.
3. Vuxna behöver kontinuerligt utveckla och höja sina kunskaper kring både olika former av rasism och hbtqi-fobi och om de digitala arenor som barn och unga tar del av och använder.

6.2 Vuxna behöver ta aktivt ansvar

Den som påtalar ett problem eller tar upp en kränkande eller utsatt situation riskerar att själv bli sedd och behandlad som ett problem (se t.ex. Brå, 2022a). Som teoretikern Sarah Ahmed har benämnt det så riskerar den som

väcker en feministisk fråga eller påtalar rasism att bli kategoriserad som en "killjoy", den som dödar glädjen (Ahmed, 2004).

Ser man frågan ur ett barnrättsperspektiv behöver vuxna i barns närhet ta ansvar både för det strukturella arbetet i en organisation och i de konkreta situationerna för att agera så att barns rättigheter skyddas. Även om vuxna inkluderar föräldrar är fokus här på de vuxna som i någon form av professionell kapacitet möter barn och unga. Arbetet bör vidare göras på ett sätt som säkerställer barns delaktighet. Just när det gäller aktiviteter på nätet är det viktigt att vuxna kan lyssna på barnen utan att ge negativa kommentarer om att de borde ha varit mer försiktiga eller att exempelvis förbjuda en viss app. Risken är annars att barnet inte vill ta upp det om något mer skulle hända.

Att vuxna ska ta ett aktivt ansvar innebär att det behöver tas kollektivt ansvar inom en organisation. Ansvaret och kunskapen bör inte läggas på enstaka vuxna inom en organisation. Det räcker exempelvis inte att SO-lärarna har kunskap om olika former av rasism och hbtqi-fobins historia och hur de yttrar sig i dag på nätet. Likaså är det inte tillräckligt att en tränare eller en anställd på kansliet i en idrottsförening har kunskaper. För att barn och unga ska kunna vända sig till en vuxen och berätta vad som händer behöver det finnas en beredskap och kunskap hos fler vuxna för att säkerställa att de kan omhänderta och agera på det som ungdomarna berättar. Barn och unga tillbringar stor del av sin tid i skolan, och det ligger ofta närmast till hands att tänka på den personal som finns inom skolväsendet eller fritidsverksamheten. Men det är viktigt att även olika föreningar med barn och unga som deltagare tar ett förebyggande ansvar. Det är lättare att agera när något händer om de vuxna redan har ett proaktivt arbetssätt och vet hur de kan agera i den konkreta situationen.

Det förebyggande arbete som finns redan inom en organisation behöver inkludera det som händer på nätet. Vuxna behöver ha beredskap och visa intresse för de sociala arenor på nätet som barn och unga ofta skapar, kopplade till skola och olika organiserade aktiviteter på fritiden. Intresset bör ske på barns och ungas villkor, och bemötandet av unga kan vara avgörande för huruvida de vuxna får information om vad som händer. Barn och unga uttrycker i studier att om de känner sig negativt bemötta eller riskerar att få nya begränsningar för sin skärmanvändning så kommer de att vara mindre villiga att öppna sig om den digitala världen för de vuxna i sin närhet (se t.ex. Rädda Barnen, 2021).

Det är viktigt att barn och unga inte lämnas ensamma med ansvaret. En konsekvens kan vara att unga undviker att diskutera vissa ämnen, delta i politiska debatter eller att engagera sig i olika rörelser. Ett undvikande i det sammanhanget leder till att ungas demokratiska utrymme begränsas och att barns rätt till delaktighet inte upprätthålls. Ur ett barnrättsperspektiv är det tydligt att barn har rätt att delta i digitala miljöer och att deras rättigheter ska skyddas i dessa miljöer. I barnrättskommitténs allmänna kommentar om barnets rättigheter i relation till den digitala miljön står det:

Rätten till icke-diskriminering kräver att konventionsstaterna säkerställer att alla barn får lika och effektiv tillgång till den digitala miljön på sätt som är meningsfulla för dem. [...]

Barn kan diskrimineras genom att de stängs ute från digital teknik och digitala tjänster, eller genom att de får hatmeddelanden eller behandlas orätt genom

användning av denna teknik (Barnrättskommitténs allmänna kommentar, nr 25, 2021).

Även om det finns ett stort intresse för och behov av olika arbetssätt och metoder är det viktigt att kritiskt granska de metoder som erbjuds. Hur och för vem är de tänkta att fungera och är de empiriskt prövade? Likaså behöver interventioner utformas på ett sätt som inkluderar både teoretisk inramning av interventionens tänkta process och empirisk utvärdering av densamma. Det behövs då kunskap kring vilken kompetens eller vilken förändring som är viktig för att motverka ett problem (se t.ex. Beelmann och Lutterbach, 2021).

Med tanke på hur mycket tid barn och unga tillbringar i skola och fritidsverksamhet och med tanke på skolans uppdrag förefaller de arenorna vara centrala för att motverka att barn och unga utsätts för rasism och hbtqi-fobi även på nätet.

6.3 Ha ett helhetsperspektiv och aktivt motverka normalisering

Rasism och hbtqi-fobi återfinns i många olika situationer och på många olika platser, och det finns en nära koppling mellan det som händer vid fysiska möten och digitalt. Det behöver finnas en beredskap och en kunskap kring hur vuxna ska agera i dessa situationer och de kan förebygga att de uppstår. I de studier och rapporter som innefattar barns och ungas egna upplevelser framkommer tydligt vikten av att rasistiska eller hbtqi-fobiska yttringar inte normaliseras utan att de vuxna tvärtom reagerar på ett genomtänkt sätt. För att vuxna som arbetar nära barn och unga ska kunna göra det behöver de kontinuerligt uppdatera sina kunskaper. Detta är särskilt viktigt när det gäller det som sker på nätet, eftersom förändringar sker fort inom det digitala. Det gäller både vilka plattformar, spel och appar som barn och unga använder och också på vilka sätt som olika budskap förs fram genom exempelvis olika memes, omskrivningar eller hashtags. För att kunna identifiera något som rasistiskt eller hbtqi-fobiskt behöver den vuxna dels ta barns och ungas berättelse på allvar, dels ha en ödmjukhet inför att de kanske inte har kunskapen att faktiskt tyda det som har kommunicerats. Detta kräver även att vuxna tar ett proaktivt ansvar vad gäller nätet och inte inväntar att barn och unga berättar på egen hand vad som har hänt eller händer.

Helhetsbilden bör inkludera det som händer i samhället generellt. Aktuella händelser och olika strukturella förutsättningar har betydelse även för det som händer på nätet. Det kan handla om att vissa grupper riskerar att bli mer utsatta när något uppmärksammas i nyhetsmedier. Det handlar också om att inte se enskilda händelser som isolerade från barns och ungas övriga vardag samt från tidigare erfarenheter som de själva och exempelvis föräldrar har av rasism. Att återkommande bli utsatt eller se andra bli utsatta i sin vardag, så kallade mikroaggressioner, har starka, negativa konsekvenser för barn och unga och gröper ur deras motståndskraft. Genom kunskap om helhetsbilden kan lärare och andra som arbetar nära barn och unga bättre förstå barns och ungas reaktioner på det som händer dem.

Varken nätet eller barn och unga är isolerade delar av samhället. Samtalstonen i diskussioner inom medier, politik och kultur kommer att nå även

barn och unga. När gränserna flyttas i det offentliga så påverkar det vad man kan säga även i olika vardagssituationer och hur gränserna för vad man bör tåla uppfattas.

Det krävs ett helhetsperspektiv både på insatser och på förståelsen av barns och ungas liv. Barn och unga utsätts för rasism och liknande fientlighet på många olika sätt även på nätet. Förutom direkt utsatthet blir de också exponerade för vad som händer andra, antingen genom berättelser från exempelvis anhöriga som är utsatta eller i medierna, där det i nyheter kan förekomma både skildringar av utsatthet och rasistiska uttalanden från personer som kommer till tals (Heard-Garris m.fl., 2018; Cohen m.fl., 2021). För att förstå vilka konsekvenser en enskild händelse som uppstår på skolan eller i en fritidsverksamhet kan ha för ett barn eller en ungdom behöver vuxna se helheten av den utsatthet som finns hela tiden genom bland annat strukturell ojämlikhet, mikroaggressioner och indirekt utsatthet.

Ett sådant helhetsperspektiv innebär stora möjligheter att aktivt arbeta med de här frågorna på ett sätt som kan inorporeras med de lokala arbetsätt mot rasism hbtqi-fobi och för trygghet som finns på skolor, fritidshem och inom föreningslivet. Med andra ord behövs inte något parallellt sätt att arbeta vad gäller nätet, utan man kan tvärtom utgå från det sätt på vilket ungas analoga och digitala liv är sammanflätade. Vuxna i barns närhet behöver tydligt visa att barn inte ska behöva vara ensamma med det som händer på nätet och att rasism och hbtqi-fobi är prioriterat i det förebyggande arbetet, samt att rasistiska och hbtqi-fobiska yttranden aldrig får normaliseras.

6.4 Behov av nya undersökningar inom svensk kontext

Under arbetets gång har det blivit tydligt att det krävs mer specifik kunskap inte bara kring effekter av olika motverkande insatser, utan även kring omfattningen av problemet. För att kunna sätta in rätt insatser är det centralt att ha tillförlitliga kvantitativa data om omfattningen av problemet.

Det finns viss kunskap kring utsatthet generellt, men det behövs fler studier som mer specifikt kan undersöka olika former av rasism och hbtqi-fobi och hur dessa yttrar sig i den kontext som barn och unga befinner sig på nätet. Med tanke på hur det digitala har kommit att bli en integrerad del av barns och ungas liv vore det vidare värdefullt med ökad kunskap kring hur denna sammanflätning ser ut mer konkret. Det kan handla om hur det som händer i skolan återkommer i elevers kommunikation på sociala medier eller hur något som har pratats om i en lagtråd för ett fotbollslag får efterföljder på fotbollsträningen. För sådana studier behövs metoder som inte enbart syftar till att kartlägga omfattning utan kompletteras med kvalitativa metoder som kan ge en djupare förståelse. Med metoder av det slaget kan man även försöka fånga det som handlar om mer strukturella faktorer och hur de tar sig uttryck på digitala arenor.

Eftersom det finns flera initiativ för att stödja barn och unga som har utsatts på nätet skulle det även kunna vara värdefullt att utvärdera dessa. Det skulle kunna ge värdefull kunskap om i vilken grad olika stödjande arbetssätt fungerar som de är tänkta och eventuellt för vilka de fungerar bäst.

6.5 Checklista på centrala frågor för organisationer som arbetar med barn och unga

- Tar vi vuxna aktivt ansvar för vad som händer på digitala arenor?
- Ingår nätet i våra samtal med barn och unga och enkäter och liknande?
- Har jag koll på de digitala arenor som vi använder i verksamheten?
- Vilka digitala arenor finns som inte är uppsatta av oss men som våra barn och unga använder? Till exempel klasschat, lagchat osv.
- Har vi ett medvetet och konsekvent arbetssätt för att förebygga, motverka och reagera mot rasism och hbtqi-fobi?
- Har vi ett medvetet och konsekvent arbete för att främja en trygg och inkluderande miljö?
- Har barn och unga fått vara delaktiga i planering och genomförande av våra arbetssätt?
- Har vi varit tydliga med att barn och unga i vår verksamhet kan vända sig till oss vuxna även med det som händer på digitala arenor?
- Vet vi vad vi ska säga eller göra om någon kommer och berättar om utsatthet på nätet av något slag?
- Har vi tillräcklig och uppdaterad kunskap för att kunna upptäcka kodord och symboler som är rasistiska eller hbtqi-fobiska?
- Har vi tillräcklig kunskap kring vår lokala kontext?
- Riskerar vi i vårt bemötande eller arbetssätt att exotisera, stereotypisera eller att peka ut enskilda barn och unga?

7. Referenser

- Ahmed, S. (2004) *The cultural politics of emotion*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Apostolidou, Z. (2021) "Transphobic Bullying", i Smith, P.K. och O'Higgins Norman, J. (red.) *The Wiley Blackwell Handbook of Bullying: A Comprehensive and International Review of Research and Intervention*. London: John Wiley & Sons, Incorporated.
- Arneback, E. m.fl. (2021) *En skola i integration? Lärdomar från Örebro kommuns arbete med styrd skolintegration*. School of Humanities, Education and Social Sciences, Örebro University: Örebro University. Tillgänglig vid: <http://oru.diva-portal.org/smash/get/diva2:1553601/FULLTEXT02.pdf>.
- Arneback, E. (2022) "Becoming an anti-racist teacher: countering racism in education", *Teachers and Teaching*, 28(3), s. 357–368. doi:10.1080/13540602.2022.2062725.
- Arneback, E. och Jämte, J. (2017) *Att motverka rasism i förskolan och skolan*. Stockholm: Natur & Kultur.
- Arneback, E. och Jämte, J. (2022) "How to counteract racism in education – A typology of teachers' anti-racist actions", *Race Ethnicity and Education*, 25(2), s. 192–211. doi:10.1080/13613324.2021.1890566.
- Barnombudsmannen (2021a) *Erfarenheter från unga transpersoner samt från barn och unga med intersexvariationer*. Tillgänglig vid: https://www.barnombudsmannen.se/globalassets/dokument/publikationer/2106trans_intersex_sammanstallning.pdf.
- Barnombudsmannen (2021b) *Om barns och ungas utsatthet för rasism*. Tillgänglig vid: https://www.barnombudsmannen.se/globalassets/dokument/publikationer/om-barns-och-ungas-utsatthet-for-rasism_2021.pdf.
- Barnrättskommitténs allmänna kommentar, nr 25, 2021.
- Bauman, S., Perry, V.M. och Wachs, S. (2021) "Chapter 8 – The rising threat of cyberhate for young people around the globe", i Wright, M.F. och Schiamberg, L.B. (red.) *Child and Adolescent Online Risk Exposure*. Academic Press, s. 149–175. doi:<https://doi.org/10.1016/B978-0-12-817499-9.00008-9>.
- Beelmann, A. och Lutterbach, S. (2021) "Developmental Prevention of Prejudice: Conceptual Issues, Evidence-Based Designing, and Outcome Results", *Review of General Psychology*, 26(3), s. 298–316. doi:10.1177/10892680211056314.
- Ben, J., Kelly, D. och Paradies, Y. (2020) "Contemporary anti-racism: A review of effective practice", i *Routledge international handbook of contemporary racism*, s. 205–215.
- Berne, S. och Frisén, A. (2020) *Utsatt på internet: En internationell forskningsöversikt om nätmobbning bland barn och unga*.
- Bjereld, Y., Daneback, K. och Petzold, M. (2015) "Differences in prevalence of bullying victimization between native and immigrant children in the Nordic countries: a parent-reported serial cross-sectional study.", *Child: Care, Health & Development*, 41(4), s. 593–599. Tillgänglig vid: <http://10.0.4.87/cch.12184>.

- Bladini, M. (2017)** *Hat och hot på nätet: En kartläggning av den rättsliga regleringen i Norden från ett jämställdhetsperspektiv*. Göteborg. Tillgänglig vid: <https://nikk.no/wp-content/uploads/2019/10/2017-Hat-och-hot-pa-natet.pdf>.
- Blaya, C. (2019)** "Cyberhate: A review and content analysis of intervention strategies", *Aggression and Violent Behavior*, 45, s. 163–172. doi:<https://doi.org/10.1016/j.avb.2018.05.006>.
- Blaya, C. (2021)** "Bias Bullying Problems Among School Children: Sexual and Gender-Based Bullying, and Intersectional Considerations", i Smith, P.K. och O'Higgins Norman, J. (red.) *The Wiley Blackwell Handbook of Bullying: A Comprehensive and International Review of Research and Intervention*. Newark: John Wiley & Sons, Incorporated.
- Blaya, C. och Audrin, C. (2019)** "Toward an Understanding of the Characteristics of Secondary School Cyberhate Perpetrators", *Frontiers in Education*. Tillgänglig vid: <https://www.frontiersin.org/article/10.3389/feduc.2019.00046>.
- Bohlin, R. (2016)** *Tackla hatet*. Stockholm: Ordfront.
- Brå (2019)** *Antisemitiska hatbrott: Rapport 2019:4*. Tillgänglig vid: https://bra.se/download/18.62c6cfa2166eca5d70e19304/1615395061042/2019_4_Antisemitiska_hatbrott.pdf.
- Brå (2021)** *Islamofobiska hatbrott: Rapport 2021:3*. Tillgänglig vid: https://bra.se/download/18.1f8c9903175f8b2aa70762d/1622553459528/2021_3_Islamofobiska_hatbrott.pdf.
- Brå (2022a)** *Afrofobiska hatbrott Rapport 2022:7*.
- Brå (2022b)** *Hatbrott i digitala miljöer: Polisanmälda hatbrott 2020 med digital brottsplats*.
- Castaño-Pulgarín, S.A. m.fl. (2021)** "Internet, social media and online hate speech: Systematic review", *Aggression and Violent Behavior*, 58. Tillgänglig vid: <http://10.0.3.248/j.avb.2021.101608>.
- Cohen, A. m.fl. (2021)** "Melaninicholy": A Qualitative Exploration of Youth Media Use, Vicarious Racism, and Perceptions of Health", *Journal of Adolescent Health*, 69(2), s. 288–293. doi:<https://doi.org/10.1016/j.jadohealth.2020.12.128>.
- Cohen, K. m.fl. (2022)** *En studie i fördom: Om rasistiska stereotyper i digitala miljöer*.
- Daniels, J. (2012)** "Race and racism in Internet Studies: A review and critique", *New Media & Society*, 15(5), s. 695–719. doi:[10.1177/1461444812462849](https://doi.org/10.1177/1461444812462849).
- Deuze, M. (2012)** *Media life*. Cambridge: Polity.
- Dufva, M. (2017)** *Mitt barn på nätet. Bonnier fakta*.
- Europeiska kommissionen (2022)** *Rättsakten om digitala tjänster – för en säker och ansvarsfull miljö på nätet*. Tillgänglig vid: https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/europe-fit-digital-age/digital-services-act-ensuring-safe-and-accountable-online-environment_sv (Åtkomstdatum: 12 augusti 2022).
- Facht, U. (2018)** "Dagens medielandskap: En översikt", i Carlsson, U. (red.) *Medie- och informationskunnighet (MIK) i den digitala tidsåldern: En demokratifråga*.
- Fandrem, H. m.fl. (2021)** "Migration and Bullying", i Smith, P.K. och O'Higgins Norman, J. (red.) *The Wiley Blackwell Handbook of Bullying: A Comprehensive and International Review of Research and Intervention*. Newark: John Wiley & Sons, Incorporated. Tillgänglig vid: <http://ebookcentral.proquest.com/lib/sub/detail.action?docID=6579273>.
- Faye, R. (2020)** "Undervisning om rasism och fördomar i läroplanen", i Lenz, C., Nustad, P., och Moldrheim, S. (red.) *Dembra Faglige perspektiver på demokrati og forebygging av gruppefiendtlighet i skolen. Senter for studier av Holocaust og livssynsminoriteter (HL-senteret)*.
- Forum för levande historia (2022)** *Statens arbete mot rasism, homo-, bi- och transfofi 2021 Redovisning av uppdrag att samordna och följa upp den nationella planen mot rasism, liknande former av fientlighet och hatbrott (Ku2020/O2624)*. Tillgänglig vid: https://www.levandehistoria.se/sites/default/files/wysiwyg_media/statens_arbete.pdf.
- Friends (2022)** *Friendsrapporten 2022: 10 år av barnens röster!* Tillgänglig vid: <https://friends.se/report/friendsrapporten-2022/>.
- Gagliardone, I. m.fl. (2015)** *Countering Online Hate Speech*. Tillgänglig vid: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000233231/PDF/233231eng.pdf.multi>.
- Gough, D., Oliver, S. och Thomas, J. (2017)** *An introduction to systematic reviews*. Los Angeles: SAGE.

- Heard-Garris, N.J. m.fl. (2018) "Transmitting Trauma: A systematic review of vicarious racism and child health", *Social Science & Medicine*, 199, s. 230–240. Tillgänglig vid: <http://10.0.3.248/j.socscimed.2017.04.018>.
- Hellström, A. (2016) *Rasist? Inte jag : om rasismer - en begreppsinventering*. Stockholm: Forum för levande historia. Tillgänglig vid: http://www.levandehistoria.se/sites/default/files/material_file/rasist_-_inte_jag.pdf.
- Hübinette, T. m.fl. (2012) *Om ras och vithet i det samtida Sverige*. Tumba: Mångkulturellt centrum.
- Internetstiftelsen (2022) *Svenskarna och internet*. Tillgänglig vid: <https://svenskarnaochinternet.se/rapporter/svenskarna-och-internet-2022/>.
- Jewell, T. m.fl. (2021) *Antirasistisk handbok : 20 steg till att bli medveten, förstå sig själv och skapa förändring*. Stockholm: Bokförlaget Max Ström.
- Kaati, L. m.fl. (2019) *Digitalt slagfält: En studie av radikalnationalistiska digitala miljöer*. Stockholm: FOI.
- Katzin, M. (2021) *Skolgårdsrasism, konspirationsteorier och utanförskap: En rapport om antisemitism och det judiska minoritetskapet i Malmös förskolor, skolor, gymnasier och vuxenutbildning*.
- Kulturdepartementet (2016) *Nationell plan mot rasism, liknande former av fientlighet och hatbrott*.
- Leman, J. m.fl. (2022) *Svensk rasideologisk miljö 2021*.
- Livingstone, S. (2014) "Developing social media literacy: How children learn to interpret risky opportunities on social network sites", *Communications*, 39(3), s. 283–303. doi:10.1515/commun-2014-0113.
- Livingstone, S.M. (2002) *Young people and new media: Childhood and the changing media environment*. London ; SAGE.
- De los Reyes, P. och Mulinari, D. (2005) *Intersektionalitet: Kritiska reflektioner över (o) jämlikhetens landskap*. Malmö: Liber.
- Lgr 22, *Läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet*. (2022). Skolverket.
- Lgy 11, reviderad 2022, *Läroplan för gymnasieskolan* (2022). Skolverket.
- LSU (2020) *Vi sluter oss inåt: En kartläggning av hat och hot mot Sveriges ungdomsrörelse*. Tillgänglig vid: <http://www.e-magin.se/paper/gtfmmstm/paper/1#/paper/gtfmmstm/2>.
- LSU (2022) *Vit-icke-vit*. Tillgänglig vid: <https://vitickevit.lsu.se/del1/>.
- Lundström, M. (2021) "Barns perspektiv på svensk vardagsrasism", *Sociologisk forskning*, 58(4), s. 433–454. doi:10.37062/sf.58.23154.
- Malmö stad (2022) *Malmö – trygg och säker digital stad*. Tillgänglig vid: [https://malmo.se/download/18.3b25a27180514965b1471c8/1665430014632/Trygg och säker digital stad Malmö - Rapport.pdf](https://malmo.se/download/18.3b25a27180514965b1471c8/1665430014632/Trygg+och+säker+digital+stad+Malmö+-+Rapport.pdf).
- Matamoros-Fernández, A. och Farkas, J. (2021) "Racism, Hate Speech, and Social Media: A Systematic Review and Critique", *Television & New Media*, 22(2), s. 205–224. doi:10.1177/1527476420982230.
- Mörkenstam, U. (1999) *Om "Lapparnes privilegier": Föreställningar om samiskhet i svensk samepolitik 1883-1997*. Statsvetenskapliga institutionen, Stockholm. Tillgänglig vid: <http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:su:diva-21450>.
- MUCF (2021) *MUCF kortrapport: Ungas upplevelser av näthat*. Tillgänglig vid: <https://www.mucf.se/sites/default/files/2021/10/MUCF-RAPPORT-H2021-UNGANATHAT-Anpassad.pdf>.
- MUCF (2022) *"Jag är inte ensam, det finns andra som jag": Unga hbtqi-personers levnadsvillkor*.
- Nagle, J. (2018) "Twitter, cyber-violence, and the need for a critical social media literacy in teacher education: A review of the literature", *Teaching and Teacher Education*, 76, s. 86–94. Tillgänglig vid: <http://10.0.3.248/j.tate.2018.08.014>.
- Neblett Jr., E.W. (2019) "Racism and health: Challenges and future directions in behavioral and psychological research", *Cultural Diversity and Ethnic Minority Psychology*, 25(1), s. 12–20. doi:<https://doi.org/10.1037/cdp0000253>.
- Newman, M. och Gough, D. (2020) *Systematic Reviews in Educational Research: Methodology, Perspectives and Application*, *Systematic Reviews in Educational Research : Methodology, Perspectives and Application*. Wiesbaden: Springer Fachmedien Wiesbaden. doi:10.1007/978-3-658-27602-7_1.

- Nilsson, P.-E. (2021) *Från skitpostning till folkmord: Ensamagerande våldsvarkare, ideologi och accelerationism i den digitala tidsåldern*. Stockholm: FOI.
- Pistone, I. m.fl. (2021) "Education after Auschwitz: Educational outcomes of teaching to prevent antisemitism". Segerstedtinstitutet, Göteborgs universitet.
- Poggats, T. (2018) *Kartläggning av rasism mot samer i Sverige*. Tillgänglig vid: https://www.sametinget.se/kartlaggning_rasism.
- Polanco-Levicán, K. och Salvo-Garrido, S. (2022) "Understanding Social Media Literacy: A Systematic Review of the Concept and Its Competences.", *International journal of environmental research and public health*, 19(14). doi:10.3390/ijerph19148807.
- Polisen (2022) *Nätpatrullering*. Tillgänglig vid: <https://polisen.se/om-polisen/polisens-arbete/natpatrullering/>.
- Rädda Barnen (2021) *Vuxna vad gör dom? Barns röster om rasism i skolan*. Tillgänglig vid: https://resourcecentre.savethechildren.net/pdf/vuxna_vad-gor-dom_webbfil_210708.pdf/.
- Regeringsbeslut A2021/00972 (2021) *Uppdrag att ta fram metoder som kan motverka rasism på nätet bland barn och unga*.
- Regeringsbeslut A2022/00998 (2022) *Åtgärdsprogram mot afrofobi*.
- Regeringsbeslut A2022/00999 (2022) *Åtgärdsprogram mot antisemitism*.
- Regeringsbeslut A2022/01000 (2022) *Åtgärdsprogram mot antiziganism*.
- Regeringsbeslut A2022/01002 (2022) *Åtgärdsprogram mot rasism mot samer*.
- Rivers, I. (2021) "Bias Bullying: Sexual Orientation", i Smith, P.K. och O'Higgins Norman, J. (red.) *The Wiley Blackwell Handbook of Bullying: A Comprehensive and International Review of Research and Intervention*. Newark: John Wiley & Sons, Incorporated.
- Rudnicki, K. m.fl. (2022) "Systematic review of determinants and consequences of bystander interventions in online hate and cyberbullying among adults", *Behaviour & Information Technology*, s. 1–18. doi:10.1080/0144929X.2022.2027013.
- SFS 2010:800. Skollag. Utbildningsdepartementet.
- SKMA (2022) *Niclas Blom och Mathan Shastin Ravid: Tips till lärare som undervisar om antisemitism*. Tillgänglig vid: <https://skma.se/2022/03/niclas-blom-och-mathan-shastin-ravid-tips-till-larare-som-undervisar-om-antisemitism/>.
- Skolforskningsinstitutet (2021) *Främja studiero i klassrummet: Lärares ledarskap*. Solna.
- Skolinspektionen (2016) *Skolors arbete mot trakasserier och kränkande behandling på nätet*.
- Skolinspektionen (2021) *Fjärr- och distansundervisning i grundskolan: lakttagelser baserade på intervjuer med rektorer och elever i 56 skolor under covid-19-pandemin*.
- Skolinspektionen (2022) *Skolans hantering av kontroversiella frågor i undervisningen: Inriktning samhällskunskap och biologi i årskurs 8 och 9*.
- Skolinspektionen, 2023. <https://www.skolinspektionen.se/aktuellt/granskningar-pa-gang/skolors-arbete-for-en-trygg-miljo-pa-natet-fri-fran-krankningar/>
- Skolverket (2019) *Främja, förebygga, upptäcka och åtgärda: Hur skolan kan arbeta mot diskriminering och kränkande behandling*. Stockholm.
- Skolverket (2022) *Skapa trygghet för lärande: Om skolans arbete mot mobbning, trakasserier och kränkande behandling*.
- skolverket.se, 2023a, <https://www.skolverket.se/skolutveckling/inspiration-och-stod-i-arbetet/stod-i-arbetet/framlingsfientlighet-och-rasism-i-vardagen>
- skolverket.se, 2023b, <https://www.skolverket.se/skolutveckling/inspiration-och-stod-i-arbetet/stod-i-arbetet/skolans-arbete--mot-rasism-och-intolerans;>
- skolverket.se, 2023c, <https://www.skolverket.se/skolutveckling/inspiration-och-stod-i-arbetet/stod-i-arbetet/material-for-att-undervisa-om-nationella-minoriteter/identifiera-bemota-och-undervisa-om-antisemitism;>
- SOU 2020:56 (utan årtal) *Det demokratiska samtalet i en digital tid: Så stärker vi motståndskraften mot desinformation, propaganda och näthat*. Tillgänglig vid: <https://www.regeringen.se/4a8282/contentassets/ffa5b8002c4c4913b063bc5862d6fb48/det-demokratiska-samtalet-i-en-digital-tid---sa-starker-vi-motstandskraften-mot-desinformation-propaganda-och-nathat-sou-202056.pdf>.

- Statens medieråd (2013)** *Våldsbejakande och antidemokratiska budskap på internet.*
- Statens medieråd (2018a)** *Redovisning av uppdraget att kartlägga skyddet av barn och unga på internet avseende rasism, liknande former av fientlighet, hatbrott och extremism. (Ku2016/01671/DISK).*
- Statens medieråd (2018b)** *Ungas anmälningar av hat och hot i sociala medier.*
- Statens medieråd (2019a)** *Medieanvändningen bland unga med intellektuell funktionsnedsättning. Tillgänglig vid: <https://www.statensmedierad.se/rapporter-och-analyser/material-rapporter-och-analyser/medieanvandningen-bland-unga-med-intellektuell-funktionsnedsattning>.*
- Statens medieråd (2019b)** *Ungas anmälningar av hat och hot på sociala medier 2019.*
- Statens medieråd (2020a)** *Slutredovisning av regeringsuppdrag No Hate Speech Movement (Ku2017/00785/DISK) Statens medieråds arbete inom ramarna för Nationell plan mot rasism, liknande former av fientlighet och hatbrott. Tillgänglig vid: https://www.statensmedierad.se/download/18.5fbaa484175c8720dd740b75/1606839210439/Slutredovisning+No+Hate+Speech+Movement+Ku2017_00.pdf.*
- Statens medieråd (2020b)** *Unga, medier och psykisk ohälsa: En rapport om svenska ungdomars självskattade psykiska välbefinnande i relation till deras självskattade medieanvändning.*
- Statens medieråd (2021a)** *Digitala medier och psykisk ohälsa hos barn och ungdomar: En forskningsöversikt. Tillgänglig vid: <https://www.statensmedierad.se/rapporter-och-analyser/material-rapporter-och-analyser/digitala-medier-och-psykisk-ohalsa-hos-barn-och-ungdomar-en-forskningsoversikt>.*
- Statens medieråd (2021b)** *Ungar & medier 2021: En statistisk undersökning av ungas medievanor och attityder till medieanvändning. Tillgänglig vid: <https://www.statensmedierad.se/rapporter-och-analyser/material-rapporter-och-analyser/ungar--medier-2021>.*
- Statens medieråd (2022a)** *Barnrättspolicy (DIA 2022/122).*
- Statens medieråd (2022b)** *Unga, medier och psykisk ohälsa: Uppföljning 2020, under Covid 19-pandemin.*
- [statensmedierad.se](https://www.statensmedierad.se), 2023, <https://www.statensmedierad.se/mik-sveriges-kunskapsbank>
- Svenska Samernas Riksförbund SSR (2020)** *Rasism och hatbrott mot unga renskötare i Sverige. Tillgänglig vid: <https://www.sapmi.se/wp-content/uploads/2020/04/Rasism-och-Hatbrott-2020.pdf>.*
- Svensson, M. m.fl. (2021)** *Näthat och demokratiskt deltagande: En kunskapsöversikt. Umeå: Brottsförmyndigheten. Tillgänglig vid: <http://hh.diva-portal.org/smash/get/diva2:1565728/FULLTEXT01.pdf>.*
- Svensson, M. och Dahlstrand, K. (2014)** *Nätkränkningar: en studie av svenska ungdomars normer och beteenden. Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor.*
- Sverok (2022)** *Spelvärlden där rasism normaliseras: En förstudie om rasism i spelkulturen.*
- Tamam (2021)** *Rättvis organisering. Tillgänglig vid: <http://tamam.se/wordpress/wp-content/uploads/2022/02/Uppdaterad-Tamam-Rapports-Publiceras.docx-1.pdf>.*
- Thörnqvist, C. och Wijkström, P. (2022)** *Att motverka näthat: En handbok för elevers delaktighet i värdegrundsarbete. Lund: Studentlitteratur.*
- Tynes, B. (2008)** "Children, adolescents, and the culture of online hate", i Dowd, N.E., Singer, D.G., och Wilson, R.F. (red.) *Handbook of Children, Culture, and Violence. Thousand Oaks: SAGE Publications, Inc., s. 267–290. doi:10.4135/9781412976060*.
- Wagrell, K. (2022)** *Antisemitismen i Stockholms skolor: En rapport om skolpersonal och elevers upplevelser och tankar kring antisemitiska uttryck i sin skolmiljö.*
- Windisch, S. m.fl. (2022)** "Online interventions for reducing hate speech and cyberhate: A systematic review", *Campbell Systematic Reviews*, 18(2), s. e1243. doi:<https://doi.org/10.1002/cl2.1243>.
- Xu, M. m.fl. (2020)** "Racial and ethnic differences in bullying: Review and implications for intervention", *Aggression and Violent Behavior*, 50. Tillgänglig vid: <http://10.0.3.248/j.avb.2019.101340>.

Om Statens medieråd

Statens medieråd är en enrådsmyndighet som verkar för att stärka barn och unga som medvetna medieanvändare och skydda dem från skadlig mediepåverkan. Myndigheten är ett kunskapscentrum kring barn och ungas medieanvändning och medie- och informationskunnighet. Det är Statens medieråd som fastställer åldersgränser för film som ska visas offentligt.

08-6651460
registrator@statensmedierad.se
Box 27 204 • 102 53 Stockholm

Statens medieråd